

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2018. szeptember • XXIX. évfolyam 9. (334.) szám

Ára: 330 Ft

Fotó: Sándor Boglárka

- **Iskola, iskolakezdés, iskolai fegyelmi ügye tegnap és ma**
- **Jaloveczki József a természettudományok tanításának új útjairól**
- **Az Iszlám állam és a játékelmélet**
- **Adalékok a bajai kórház alapításához**

Tartalomjegyzék

- Kizárás és hatálytalanítása az oktatási intézményekben a 20. században (*Gergely Ferenc tanulmánya*).....3
- Az utolsó háborús tanévkezdésért (*Sarlós István forrásközlése*).....6
- Dr. Mándics Mihály 90 éves (*Dr. Fekete Imre köszöntője*).....7
- Meghódítani egy kis szigetet az ismeretlen óceánján (*Szentjóni Szabó Tibor interjúja Jaloveczki Józseffel*).....8
- Változó terek: a Duna menti térség történeti térképeken (*Nebojszki László beszámolója*).....10
- A fa ismeretlen ágai – kalandozások egy bácskai sváb család történetében (*Mayer János tanulmányának 4., befejező része*) 12
- Dr. Bálint Gábor (1952-2018) emlékére (*Stadler Zoltánné nekrológia*).....16
- A bajai kórház alapításáról (*Fábián Borbála forrásközlése*).....17
- Történelmi krimi a Bácskából (*Mayer János recenziója*).....18
- A harmincéves háború (1618-1648) okai és előzményei (*Kenyeres Zsolt összefoglalója*).....20
- Az Iszlám Állam és a játékelmélet (*Hágen András írása*).....21
- Őszől Bajai Honpolgár-estek! (*Mayer János beharangozója*).....23
- A jó magyar húsvéves (*Szűnder Dezső receptje*).....24

Becsengettek

M. J.

■ Ismét elmúlt a nyár, véget ért a *Bajai Honpolgár* nyári szünete is. A szeptember az iskolakezdés ideje; ezért is van az, hogy legújabb lapszámunkban több írás is pedagógusokkal, iskolákkal foglalkozik. Az iskolakezdés régen sem volt mindig egyszerű (háborús években különösen), de ahogy régen is voltak, ma is vannak találékony tanítók, tanárok, akik a szürke iskolai hétköznapiakat is színesebbé tették. Címlapunkon nem véletlenül látható a *Bajai III. Béla Gimnázium*; ebben az évben folytatódott a ciszterek egykori iskolájának felújítása, a patinás főépület külső részének restaurációja után a belső terek is megújultak, és remélhetőleg az iskola évszázados hagyományaihoz méltó otthonát adják a mai diákoknak.

Az ősz azonban azért is fontos időszak, mert ilyenkor a nyári álomból újjáéled a város kultúrája is, ismét elkezdődik a színházi évad (a *Bajai Fialatok Színházának* idei terveit ezen az oldalon olvashatják), megindulnak a különféle előadások, kiállít-

tások, könyvbemutatók, így ha sajnáljuk is a nyaralás végét, kíváncsian várjuk az új izgalmakat. Ezekhez a Bajai Honpolgár is igyekszik hozzájárulni. Az idei ősztől indítjuk útjára a *Bajai Honpolgár-estek* rendezvénysorozatát, amelynek keretében az érdeklődők (reméljük, sokan lesznek) történelmi, irodalmi, nyelvészeti előadásokat hallhatnak neves szakemberek részvételével. (Ha a rendezvénysorozat sikeres lesz, a jövőben mind a tematika, mind az előadók köre bővül.) Bízunk benne, hogy e keretek között is a lapunkban megszokott színvonalat nyújtjuk majd. Külön köszönet az ötlet felkarolásáért alapítványunk kuratóriumának és az eseményeknek helyet biztosító Ady Endre Városi Könyvtárnak. (A rendezvény bővebb leírását és az évadra tervezett programját lapunk 23. oldalán találják.)

Mi pedig ígérjük, hogy olvasóink az előtünk álló időszakban sem fognak unatkozni, sőt, az év folyamán újabb meglepetésekre is készülünk. Hiszünk benne, hogy támogatják munkánkat, olvassák lapunkat, látogatják rendezvényeinket, és ha így van, akkor munkánk idén sem lesz hiábavaló. ■

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szűnder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlasszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusztikai javításának jogát fenntartja!

2018 **2019**

Családok évada
a Bajai Fialatok Színházában

<p>2018. szeptember 21. NAGY UTAZÁS - évadnyitó koncert Bácskai Kultúrpalota</p> <p>2018. október 20., 21. Egressy Zoltán: PORTUGÁL - tragikomédia Városi Színházterem</p> <p>2018. november 9., 10., 24., 25. 2019. február 16., 17. KÖTELEKEK - zenés-verses játékok Bácskai Kultúrpalota</p> <p>2018. december 15., 16., 28., 29. 2019. március 8., 9., 10. Dés László - Geszti Péter - Békés Pál: A DZSUNGEL KÖNYVE - musical Városi Színházterem</p>	<p>2019. január 26., 27. Nyikolaj Vasziljevics Gogol: EGY ÖRÜLT NAPLÓJA - monodráma Bácskai Kultúrpalota</p> <p>2019. február 2. IV. BAJAI SZÍNHÁZI BÁL Turisztikai Központ</p> <p>2019. március 23., 24., 25., 30., 31. Giulio Scarnacci - Renzo Tarabusi: KAVIAR ÉS LENCSE - vígjáték Városi Színházterem</p> <p>2019. május 18., 19., 25., 26. MINTAMÓKUS... - zenés úttörőmozgalmi, ifjúsági játék Városi Színházterem</p>
---	--

**SZÍNHÁZI ÉLMÉNYEK
AZ EGÉSZ CSALÁD SZÁMÁRA!**

A 2018-as előadásokra szeptember 3-tól, a 2019-es produkciókra január 7-től válthatók jegyek a Bácskai Kultúrpalota Jegyirodájában!
(Baja, Szentlőrinc utca 3., tel.: 79/321-341). A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk! www.bajai fiatalokszinhaza.hu

Kizárás és hatálytalanítása az oktatási intézményekben a 20. században

Gergely Ferenc

■ Az oktatási rendszerben dolgozók, a miniszterektől a pedellusokig, a rektoroktól az igazgatókon át a hallgatókig/tanulókig, a tankerületi főigazgatóktól a tanfelügyelőkig, a fűtőktől az élelmezésvezetőig, tehát ezen munkamező minden rendű és rangú tagja ki van téve annak a veszélynek, hogy politikai megfontolásból (is) támadás éri, ami rövid idejű vagy hosszabb távú, netán egész életére kiható következményekkel járhat. A 20. században a szélsőségek politikai küzdelmeinek sajnálatos velejárója volt nemcsak az igazságra, de még a törvényesség látszatára sem adó tisztogatósi/ rehabilitálási hullámok egymásra torlódása. Kutatásunk időhatárai (1918-1994) között politikai rendszerektől függetlenül a hatalom birtokosai fenntartás nélkül éltek ezzel a lehetőséggel. A fegyelmezés, üldözés, tönkretétel és elpusztítás egyik eszköze volt a *kizárás, elbocsátás*. Kizárás a látogatott oktatási intézményből (egyetem, főiskola, középiskola), elbocsátás a munkahelyről rövidebb-hosszabb időre, netán végérvényesen.

Az oktatási intézmények működését, bennük a növendékek fegyelmét, mint az eredményes nevelő-oktató munka egyik alapvető feltételét a rendtartások/szabályzatok alkalmazása biztosította. Ezek a dokumentumok az intézmények fenntartóitól szinte függetlenül magukon viselték a kor szellemiségének, az adott politikai rendszer oktatáspolitikai filozófiájának bélyegét. Tartalmukat befolyásolták a neveléstudományok éppen uralkodó irányzatai, a hatalom birtokosainak közvetlen nevelési igényei, a gazdasági élet gyorsan változó szükségletei és nem utolsósorban a társadalom különböző csoportjainak oktatással összefüggő elvárásai. Ezeket minden időben az állam juttatta kifejezésre, az oktatási/nevelési rendszer irányítója, a szakminisztérium és az érdekelt társmisztériumok útján: törvényekkel, rendeletekkel, utasításokkal. Ezek betartása és betartatása az intézmények vezetőinek és az oktatásirányítás országos hivatali hálózatának volt a kötelessége.

Bonyolította a helyzetet az intézmény-fenntartók sokfélesége, a különféle elnevezéssel működő minisztériumok feladatainak, hatáskörének, felső vezetésének sűrű változásai, ami csak fokozta a gyors és mélyreható történelmi változások hatását az oktatásügy területén. (Gróf Klebelsberg Kunót, Hóman Bálintot, Illku Pált és Köpeczi Bélát kivéve a

vizsgált időszakban minden illetékes miniszter öt évnél rövidebb ideig irányította a tárca munkáját.) Alapvető változás ezen a téren a kommunista diktatúra évtizedeiben (1948-1989) sem következett be. Az egyházi és hitfelekezeti intézmények, nevelési célkitűzéseikhez és sajátos nevelési szellemiségükhöz

ragaszkodva, elsősorban az egyházi törvények alapján, azokat az állami törvényekkel lehetőség szerint összhangba hozva, vagy éppen autonómiájukra támaszkodva, velük szembeszállva működtek. A világi-állami és az egyházi oktatási/nevelési hálózat vezetői minden irányítói szférában kapcsolatban álltak egymással, és az ügyek lebonyolításában, így a fegyelmezés terén is támogatták egymást. Ez az irányítási rendszer olykor már-már áttekinthetetlen volt az ügyintézésben járatlan szülőknek.

A rendtartások készítői minden esetben hangsúlyozták, hogy a büntetés célja a nevelés. Az nem lehet megalázó, sértő, kirekesztő. A testi fenytetés tilos. Eszközeinek is ezt kell szolgálnia. Alkalmazásuk során együtt kell működni a szülőkkel, szükség esetén a hatóságokkal. A büntetési fokozatok általában I-től IX-ig terjedtek, a négy szemközti dorgálástól/beszélgetéstől az ország összes oktatási intézményéből való kizárásig. Szükség esetén egyes fokozatokat át lehetett lépni. Az iskolából való kizárás/kitiltás tapintatos módja (a „csendes eltávolítás”) sem volt ismeretlen, főként az egyházi iskolákban. A fegyelmi úton való kizárást elkerülendő, ilyen esetekben az igazgató behívta a szülőket, és a lelkükre beszélt: jobb, ha önként átíratják gyermeküket egy másik iskolába. Ha a beszélgetés a várt eredménnyel zárult, a fegyelemsértésnek nem maradt írásos nyoma a bizonyítványban. A súlyosabb fegyelemsértések esetében szabályszerű fegyelmi eljárást kellett lefolytatni: bizottsággal, meghallgatásokkal, tantestületi értekezlettel, jegyzőkönyvezéssel, a felettes állami vagy egyházi hatósághoz történő felterjesztésekkel. A legsúlyosabb esetekben a miniszter hozta a döntést. A büntetéseknek

Iskolai ünnepség a Rákosi-korszakban

írásos nyoma maradt, a felettes hatóságoknak elküldötteken túl a bizonyítványban, az iskola „főkönyvében”, súlyos büntetés esetén a minisztérium hivatalos közlönyében. Az iskolai évkönyvek viszont nem közölték, hírnevük védelme érdekében nem engedték közölni ezeket a kínos eseteket.

A társadalmi-politikai célok rendtartásbeli megfogalmazásai már szorosabban kapcsolódtak az adott társadalmi berendezkedéshez, állam- és kormányformákhoz. A századelőn a „humanisztikus valláserkölcsei és hazafias” nevelés kapott hangsúlyt. (Vö. *Gimnáziumok Rendtartása. Összeállította: Adorján Ferenc nyíregyházi főgimnáziumi tanár. Bp. 1905. A „humanisztikus valláserkölcsei és hazafias nevelés szelleme... egyaránt távol van a rigorizmus (sic!) és az elkényeztetés szellemétől.” A 24.§ értelmében a fegyelem kezelése s a fegyelmi eszközök megválasztása a tanári testület joga és kötelessége.) A tanítóképzőkben az igazgató engedélye nélkül a tanulók sem az intézetben, sem azon kívül semmilyen gyűlést nem tarthattak, s az intézet körén kívül alakult egyesületek vagy társulatok tagjai nem lehettek. A „prepáknak” tilos volt a csoportosulás utcákon, tereken, a zajongás, rendezavarás és minden, ami a polgári törvényekbe vagy hatósági rendeletekbe ütközik. (Vö. *Állami elemi népiskolai Tanító- és Tanítónőképző intézetek Rendtartása. Bp. 1900. 29.)* A két forradalmat és Trianont követően az ifjúság erkölcsös, vallásos és hazafias „érzetének ápolása és az iskola jó szellemének megőrzése” lett a tantestületek fő feladata. De kötelességük volt az is, hogy a fegyelmi szabályokon kívül olyan dolgokban is fellépjenek, amelyek az iskolai neveléssel kapcsolatban merülnek fel. (Vö. *Magyarországi középiskolák**

Rendtartása. VKM 1920. december 10-én kelt 113.240 sz. rendeletével. Bp. 1920. 25.§.) Az egyházi iskolák vezetői azt szorgalmazták, hogy intézeteikben ne csak vallásoktatás legyen, hanem vallásos nevelés hassa át a tantestületek egész működését. (Rendtartás a Szent Benedek-rendi gimnáziumokban és reál-gimnáziumokban. Pannonhalma, 1928.) A második világháború kirobbanásának évében A magyarországi református középiskolák rendtartása a következőképpen határozta meg a tanulók által elkövethető vétséget: „Ha a tanuló az iskola rendjébe ütköző magatartást tanúsít, ha a vallásérkölcsi törvények vagy a nemzethűség ellen vét, fegyelmi vétséget követ el.”

1942-ben a tilalmak között megtaláljuk a „fegyverhalmozás és az egymás közötti gyűjtés” tiltását is. De egyre sűrűbben jelennek meg a zsidó fiatalok elkülönítésére, megállítására vonatkozó passzusok is. (Kiss Jenő Tájékoztatójából idézünk: „Zsidó tanuló felvétele. A m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszter rendelkezése alatt álló gimnáziumok I-IV. osztályaihoz az 1943/44. iskolai évben és a következő iskolai években egy-egy további osztályra kiterjedően zsidó származású tanulót az igazgató csak olyan arányban vehet fel, hogy számuk a negyvenes tanulólétszám alapján számított 6%-ot, illetőleg osztályonként a 3 tanulót ne haladja meg. A miskolci kir. kat. Fráter György Gimnázium osztályaihoz 12%-ot, tehát osztályonként legfeljebb 5, a budapesti áll. Madách Imre, áll. Kölcsey Ferenc és áll. Berzsényi Dániel gimnáziumok osztályaihoz intézetenként legfeljebb 40-40 zsidó tanulót lehet felvenni. Ha a jelentkező zsidó tanulók száma meghaladja a felvehető zsidó tanulók számát, közülük egyenlő feltételek mellett a hadiárvékat és tűzharcosok gyermekeit kell előnybe részesíteni. ...Közvetlenül megelőző alacsonyabb osztályt sikerrel elvégzett zsidó tanulót ugyanannak a gimnáziumnak magasabb osztályába a korlátozásokra való tekintet nélkül fel lehet venni. A gimnázium közvetlenül megelőző alacsonyabb osztályát más gimnáziumban sikerrel végzett zsidó tanulót a következő magasabb osztályba csak akkor lehet felvenni, ha a zsidók részére megállapított létszámot az ugyanabban az intézetben már az előző iskolai évben felvett zsidó tanulók száma nem tölti be. Ismétlődő tanulóként zsidó tanulót csak akkor lehet felvenni, ha a szabályszerűen fellépő zsidó tanulók felvételkor kellő számban nem jelentkeznek. Ezek a létszámkorlátozó rendelkezések a zsidó magántanulókra is vonatkoznak.” A 8700/1944. VKM sz. rendelet az iskolai egyenruha, sapka és jelvény viselését tiltotta meg a zsidó tanulóknak. A tanárokkal szemben még szigorúbban lépett fel a kormányzat.) A második vilá-

háború befejezésétől, különösen pedig az 1948-as fordulattól kezdve a rendtartások a „szocialista pedagógia talaján” álltak. 1955-ben a rendtartás megkívánta, hogy a gimnáziumok minden tanulója a szocializmust építő hazá méltó ifjú tagja legyen. „Népköztársaságunk vezetőit tisztelje, törvényeit tartsa be, és ügyeljen

arra, hogy a törvényeknek mások is eleget tegyenek.” Utóbbi követelmény magyarozatára – gondolom – nem kell kitérnünk.

Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás gyakorlatának tapasztalata érhető tetten az 1964-es rendtartás 10. pontjában, amely kimondja: „Ha a tanuló szabálysértéséről, rendbontó cselekedetéről az iskola a rendőrség útján szerez tudomást, az általa lefolytatott fegyelmi eljárásról a rendőrséget köteles értesíteni. A rendőrségi kihallgatáson jelen kell lenni az iskola képviselőjének.” A politikai rendszert védelmező passzusok minden további rendtartásban jelen vannak.

A felsőoktatási intézmények hallgatóira vonatkozó jogszabályok jóval részletesebben szólnak a vétségekről és azok megtorlásának lehetőségeiről. Az oktatási miniszter 81/1955. számú utasítása I. fejezetének 1§-át idézzük: „Fegyelmi eljárást kell indítani és fegyelmi büntetést kell kiszabni arra a hallgatóra, aki a) a Magyar Népköztársaság törvényes rendje ellen vét, b) olyan magatartást tanúsít, amelyből kitűnik, hogy szemben áll a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével, c) a tanulmányi fegyelmet, az egyetem (főiskola) vagy diákkotthon, ill. menza rendjét sérti (ismételten igazolatlanul késik, az előadásokat, gyakorlati foglalkozásokat, társai tanulmányi munkáját zavarja, engedély nélkül egyetemen/ főiskolán kívüli munkát rendszeresen vállal, a tanulmányi segédeszközöket felszólítás ellenére sem szolgáltatja vissza, a gyakorlati foglalkozásokra ismételten nem készül fel, az egyetem/ főiskola szerveinek utasításait megszegi, a hitelt érdemlően tudomására jutott, hallgatótársa által elkövetett, az a) és b) pontokban foglalt fegyelmi vétségéről az egyetem szerveit nem értesíti, a tanulmányi és munkafegyelm kialakítását destruktív magatartásával gátolja stb.) d) a szocialista erkölccsel ellentétes magatartást tanúsít (a társadalmi tulajdont rongálja vagy társai vagyontárgyait eltulajdonítja – ameny-

Egyetemisták felvonulása 1956. október 23-án: jó ok a fegyelmzésre

nyiben ezek a cselekmények büntettnek nem minősülnek – , a tanulmányi ellenőrzések alkalmával jogosulatlan segédeszközöket vesz igénybe, az egyetemet/főiskolát vagy annak egyes szerveit fontos személyi vagy családi körülményekről, vagyoni viszonyokról megtéveszteni törekszik, az egyetem/főiskola oktatójával vagy más dolgozójával szemben tiszteletlenül, avagy hallgatótársaival szemben sértő módon viselkedik, botránys magatartást tanúsít stb.)” A büntetések közül az e) és az f) jelentett kizárást: az egyetemről (főiskoláról), ill. az ország valamennyi egyeteméről (főiskolájáról). Az egyetemi, főiskolai hallgatók büntetései a következők voltak: a) megrovás, b) szigorú megrovás, c) ösztöndíj, szociális támogatás csökkentése vagy megvonása legfeljebb hat hónapra, d) eltiltás a tanulmányok folytatásától legfeljebb négy félévre, e) kizárás az intézményből, f) kizárás valamennyi felsőoktatási intézményből. Az erre vonatkozó javaslatot a miniszterhez kellett felterjeszteni. Végrehajtása csak a miniszteri jóváhagyást követően történhetett meg. Ezek az elvek érvényesültek a pártállami korszak valamennyi hasonló dokumentumában.

A fegyelmi ügyekkel kapcsolatos iratokat a felsőfokú intézmények levéltárában tíz évig kellett őrizni a szabályoknak megfelelő formában. A miniszterhez felterjesztett példányokat pedig a minisztérium irattárában, majd az Országos Levéltárban helyezték el. A kizárások tényét a közlönyökben hozták nyilvánosságra. A pedagógusok büntetéseit pedig a minisztérium fegyelmi naplójában vezették, közzétételük a Munkaerő Tartalékok Hivatalának intézeteiben dolgozók kivételével csak ritkán fordult elő. Ezzel a megszegényítő-fegyelmző eszközzel elsősorban az 1919. évi proletárforradalom leverését követően élt a minisztérium.

Ezek után azt gondolhatnánk, hogy vállalt feladatunk könnyen megoldható. Nem kell mást tennünk, mint szorgosan végigolvasni az 1918 és 1989 között megjelent közlö-

nyöket, kimásolni belőlük a kizárásokra és a hatálytalanításokra vonatkozó adatokat. Ezt követően táblázatok készülhetnek az egyes közlések tény-elemeinek csoportosításával. Melyek azok az elemek, amelyeket minden fegyelmi közleménynek tartalmaznia kell (lenne)?

a) a fegyelmi büntetéssel sújtott személy neve, b) születési helye, c) születési ideje, d) anyja leánykori neve, e) vallása, f) az iskola fenntartójának megnevezése, g) az általa látogatott iskola/ oktatási intézmény neve és székhelye, h) hányadik osztályba/évfolyamra jár(t), i) az előterjesztő intézmény neve és a fegyelmi határozatot hozó személy/testület megnevezése, j) a büntetés oka, k) a büntetés foka és végül l) az ügyirat száma. Térmánk szempontjából kitüntetett jelentősége lenne annak, volt-e politikai oka, indítéka a fegyelmi büntetésnek. Ennek következetes feltüntetése nélkül az általunk feltett kérdésre: hány tanulót/hallgatót zártak ki a tárgyalat időhatárok között *politikai megfontolásból*, nem lehet megnyugtató választ adni.

Lapos igazság, hogy a 20. század történetének hatalmas írásos forrásanyaga van, ám a „sok” ezúttal sem értékjelző. Ami az utókorra maradt, nem történészek számára készült. Mi sem kerülhettük el ezt a csapdát. A vizsgált időszakban többször változott a közoktatást/közművelődést irányító minisztérium neve, sűrűn váltogatták egymást a miniszterek, valamint közvetlen munkatársaik is. Változott, nem egyszer drasztikusan (1920, 1945) az intézmény dolgozóinak létszáma, szakmai felkészültsége, politikai orientációja. A ügy- és feladatkörrel együtt módosultak a koncepciók, olyan jelentéktelennek tűnő feladatok esetében is, mint a minisztérium hivatalos közlönyének szerkesztése. És természetesen nem volt állandó és rendezett a minisztérium, az oktatás- igazgatás és az intézmény hálózatvezetői közötti kapcsolat sem. És nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a megrázkódtatásokat, pusztításokat és pusztulást sem, amit a két világháború, a forradalmak, 1956, majd a pártállam bomlásának idején a felelősségtől való menekülés (iratelrejtés, iratpusztítás stb.) okozott.

A *Budapesti Közlöny*, a *Fővárosi Közlöny*, a *Hivatalos Közlöny*, a *Magyar Közlöny*, az *Oktatásügyi Közlöny*, a *Közoktatásügyi Közlöny*, a *Művelődésügyi Közlöny*, *Somogy Vármegye Hivatalos Lapja* és a *Köznevelés* megfelelő rovatának adatai alapján bizton állíthatom, hogy a közleményekkel szemben állított igényeinknek az 1722 közül mondhatni egy sem felel meg. Ezért felhasználásukkal statisztikailag is használható táblázatok, erre támaszkodó, viszonylag pontos elemzések nem készíthetők, bár erre, többféle adat-

csoport segítségével, kísérletet tettünk. A fegyelmi büntetésben részesített és a közlönyökben szereplő tanulók iskolafajonkénti csoportosítása szerint a jelzett időhatárok között: a) polgárista 30, b) gimnazista 135, c) szakközépiskolás 50, d) tanítóképzős, líceumi növendék 13, c) egyetemi-főiskolai hallgató 92, középfokú tanintézetbe járó összesen: 215 fő volt, felsőfokú tanintézetet látogató pedig 105. Az 1956-os eseményekben való részvétel miatt büntetésben részesült növendékek 36, zömében vidéki középiskolából és 19 felsőoktatási intézményből „rekrutálódtak”. A középiskolák közül a budapesti *József Attila Gimnázium*, a vidékiek közül pedig a kőszegi *Jurisics Miklós Gimnázium* szerepel legtöbbször: mindkettő nyolc-nyolc esetben. Az egyetemek és főiskolák rangsorában a szegedi *József Attila Tudományegyetem* magaslik a többiek fölé. A megtorlás elől külföldre menekülők nem szerepelnek a közlönyökben, mivel távollétében középiskolást, ill. egyetemi-főiskolai hallgatót nem részesítettek fegyelmi büntetésben.

Adódtak viszont figyelemre méltó tapasztalatok. A két forradalmat (1918, 1919) követő polgári restauráció első éveiben a politikai közbeszédhez és a sajtóhoz hasonlóan a kizárásokról szóló közlemények is előszeregettel és szenvedélyesen ostromozták a forradalmak pedagógus és diák résztvevőit. A szitkozódás formái jól ismertek a szakirodalomból (kiszolgálta a proletárdiktatúrát, annak véresszájú agitátora volt, vallás-és nemzetellenes magatartást tanúsított, tanárai ellen lázított, bomlasztotta a fegyelmet, beállt vöröskatonának, rölapokat terjesztett, társait terrorizálta stb.). A hivatalos propaganda-hoz hasonlóan (elsősorban 1919. augusztus 1-jétől 1923-ig) a közlönyök is összekapcsolták a forradalmat az izraelita hitűekkel. Ez a „neobarokk” rendszer egész történetén végigvonuló gyakorlat volt. A „nemzetáruló”, „hazaáruló” kitétellem sem takarékoskodtak a

közlemények szerkesztői, különösen, ha olyan esetről szóltak, mint pl. a Pécs-Baranya-Bajai Szerb-Magyar-Német Köztársaság támogatása vagy a külföldi, elsősorban ausztriai szociáldemokrata, kommunista emigrációhoz való csatlakozás, szökés. A rendtartások és fegyelmi szabályzatok para-

grafusaira és alkalmazott pontjaira való hivatkozás helyett a „súlyos”, „nagyon súlyos”, „igen súlyos” minősítés dívott. Az időtartam esetében pedig a „véglegesen”, „egyszer s mindenkorra”, „örökre” kifejezést használták. A „Magyarországról végleg kiltitva” fordulat mindössze egyszer olvasható a Közlönyökben.

Kimondottan „kommunista” megjelölése a fegyelmi büntetést elszenvetőnek csak a 30-as évek elején, egy-két esetben fordul elő. Az országgyarapodás éveiben viszont szembetűnő az anyaország-hoz visszatért területek oktatási/nevelési intézményeiben járó diákokkal szembeni fegyelmi eljárások számának emelkedése. Ez minden bizonnyal a magyar uralom ismert visszasságaival, a fiatalok esetében pedig a levontekötelezettséggel függött össze.

Az 1945 utáni évtizedekben eltűnt a zsidóság. Helyébe lépett a „fasiszta”, „horthysta”, „osztályidegen, ill. -ellenség” titulus, a BHÖ-re vagy a rendtartásokra/fegyelmi szabályzatokra való hivatkozás. A hivatalos közlemények következetes szerkesztéséről és közreadásáról persze ezekben az évtizedekben sem lehet beszélni. 1945-ben csak a Magyar Közlönyben jelent meg néhány, elsősorban pedagógusokra vonatkozó tény, volt év (1946), amikor nem közöltek fegyelmi adatokat, 1952-ben a Köznevelés csak középiskolásokra vonatkozókat tett közzé. 1987-től pedig nincs közlemény kizárásokról/hatálytalanításokról. Ekkor már mindenki a változásokra készült.

Mindezt figyelembe véve a gyűjtött 1358 kizárásra, 362 hatálytalanításra vonatkozó adat elégséges kiindulópont a teljes létszámot illető kétkedésre. Vannak ugyanis hitelt érdemlő forrásaink, amelyek adatait össze tudjuk vetni a közlönyökből nyertekkel. A *Magyarság* c. lap 1920. február 13-i számában közölte az állásukból elbocsátott pedagógusok egy csoportjának névso-

Iskolai életkép a Kádár-korszakból

rát. Ezek közül egyetlen név sem szerepel a közlönyben olvashatók között. *Kenedi János* kézikönyvében (*Kis állambiztonsági olvasókönyv október 23. – március 15., június 16. a Kádár-korszakban I-II. Bp. 1996.*) 114 név szerepel, ennek 98%-a egyetemi hallgatóké. A Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályának 1991. január 29-én kelt, a Művelődésügyi Minisztérium Rehabilitációs Bizottsága Titkárságának küldött átiratában olvasható: „...többek között az Állatorvos-tudományi Egyetem jogelődjénél... egész évfolyamot, vagy utolsó éves hallgatókat zártak ki.” Ilyen esetek 1949 tavaszán egy politikai indíttatású döntés alapján fordultak elő. Ekkor valamennyi agrárintézményben tanulónak újra kellett felvételiznie. Így teremtetek lehetőséget az „osztályidegen-

nek” minősített hallgatók eltávolítására. A soproni Állatorvos-tudományi Egyetem Erdőmérnöki Karáról, a „Selmeci-kör” működésének végleges megtörése érdekében 45 hallgatót távolítottak el. A Pázmány Péter Orvostudományi Egyetemről 1950. november 14-én a szigorlat hiányára hivatkozva 137 hallgatót zártak ki.

Számos kizárt/elbocsátott személy neve található a Művelődési Minisztérium Titkárságának 1962-ben kelt felülvizsgálati adatai között is, amelyek hiányoznak a közlönyökből.

Ugyanakkor nem egy olyan név, nevek tűntek elénk, amelyek ismerősek a fiatalok rendszerrel szembeni fellépéseit követő büntetőeljárások irataiból. Csak példaként említjük a József Attila Gimnázium érintett növendékeit. Nyugodt lelkiismerettel tehát

nem mondhatunk számszerű adatot sem a kizárt, sem a rehabilitált fiatalok létszámáról. Sejtjük, de bizonyítani nem tudjuk, hogy 1358-nál jóval több lehetett a kizártak száma.

Miként azt is homály fedi továbbra is, hogy ebből hány fiatalnak sikerült befejeznie tanulmányait és mennyi idő után, ott, ahonnan kizárták vagy más felsőfokú oktatási intézményben. A csúcsok viszont jól érzékelhetők: 1919-1923, 1949-1952, 1957-1959.

A két korszak politikai indíttatású fegyelmelési eszközeiről és módszereiről, ezek hatásáról nem kívánunk összehasonlításon alapuló véleményt mondani. Tény, hogy ezen a téren sem a „horthysta”, sem pedig a „rákosista-kádárista” rezsim nem vizsgázott jelesre. ■

Az utolsó háborús tanévkezdésért

Sarlós István

■ Az első világháborúban minden hadviselő fél számára külön kihívást jelentett a hatékony egészségügyi ellátórendszer megszervezése. A tömeghadseregek bevetése a katonák tömeges sebesülésével járt együtt, ami a sebesültek hátszágbeli tömeges és szakszerű orvosi ellátását követelte meg. A hadszíntéren a sebesültek állapotát a szanitőrök és a katonai felcserek stabilizálták, majd a túlélőket az arcvonal mögött katonai kórházakba szállították. A hátszágban az e célra kialakított katonai kórházak mellett szinte minden nagyobb településen, amely közlekedési csomópont volt, vagy működött ott kórház, ideiglenes katonai kórházat is kialakítottak.

A háború folyamatosan újabb és újabb embertömegeket emésztett fel, és megjelentek a járványos betegségek is; így idővel megjelentek a – egyszerre nagyobb tömegben érkező sebesülteket fogadó – *katonai tartalékkórházak* és az elkülönítést biztosító *katonai járványkórházak* is. A nagy tömegben érkező és mezőgazdasági munkaszolgálatra kisebb csoportokban kirendelt hadifoglyoknak is külön kórházat rendeztek be. Az ideiglenes kórházak számára ideális épületek voltak az iskolák, amelyek nagyobb tantermekkel és – szerencsés esetben – kiépített mosdókkal, konyhával is rendelkeztek. Az állami elemi és polgári iskolák épületét a hadsereg szinte minden városban, így Baján is igénybe vette katonai célokra. A tanítás megszervezése, az iskola ideiglenes épületbe költöztetése a törvényhatósági tankerületi felügyelőség, az állami népiskolai vagy polgári iskolai gond-

nokság, valamint a helyi törvényhatóság feladata volt. Az oktatási célra alkalmas helyiségeket e három szerv együtt választotta ki, majd a törvényhatósági vezetés tárgyalta le a tulajdonosokkal a bérbeadás feltételeit, itt a legfontosabb kérdés a bérleti díj összege volt. A bérleti díjat a törvényhatósági házipénztár fizette ki a tulajdonosoknak; majd a számlával igazolt, kifizetett összeget minden év végén a hadsereg a mozgósítási pénztárból kifizette a törvényhatóságoknak. Az oktatás ideiglenes helyszínéként a nagyobb polgári házak szobái, éttermek és szállodák kisebb helyiségei, ipari vállalkozásoknál nem használt helyiségek lehettek az ideiglenes tantermek, ahol a gyerekek szeptember elsején megkezdheték az új tanévet. 1918 júliusában, az 1917/18-as tanév vége után a bajai közgyűlés azonnal megkezdte a tárgyalásokat a következő tanév helyének biztosítása érdekében.

„13.611 kg. [közigazgatási] 1918 szám.

158 kg. [közgyűlési] jkvi. [jegyzőkönyvi] szám.

Az állami népiskolai gondnokság előterjesztése a katonai tartalékkórház céljaira igénybe vett népiskolai helyiségek pótlására bérbe vett épületek bérletének meghosszabbítása iránt.

Véghatározat.

Az elemi népiskolák céljaira a mozgósítási pénztár terhére 16.287 kg. 1917 sz. [számú] határozattal bérelt Erzsébet kir. [királyné] utcai Kath. [Katholikus] Olvasóköri, a 16868 kg. 1916 sz. hat-tal [határozat] bérelt Szt. [Szent] György utcai Zelkovich-féle, a 20.523 kg. 1917 sz. hat-tal bérelt Flórián utcai Kopetti-féle, s a 14.174 kg. 1917 sz. hat-tal

bérelt budapesti úti Riskó féle és a Kálvária utcai Bíró-féle ideiglenes helyiségek bérelte f. [folyó] évi augusztus hó 31-én lejár. Mint-hogy pedig a katonai tartalékkórház céljaira lekötött iskolai helyiségek az 1918/19 tanévben sem fognak eredeti rendeltetési céljaira visszabocsátatni, és minthogy így az eddigi helyzet az új iskolai évben ismét változatlanul megmaradt: elkerülhetetlenül előállott a szüksége annak, hogy a bérelt helyiségek a mozgósítási pénztár terhére, az oktatás zavartalanosságának biztosítása érdekében, újabb egy évi időtartamra lekötessenek.

A felhozott indokokból a törvényhatósági bizottság az Erzsébet kir. utcai 34. sz. alatt fölvetett, a keresztény olvasóköri 200 kor. Azaz kettőszáz korona évi bérösszeg – a Darázs utca és Kálvária utca sarkán levő, – Polák Bernát után dr. Bíró Aladártól 300, azaz háromszáz kor. évi bérösszeg, a Budapesti utca Riskó Ferenctől 600 k. azaz hatszáz korona évi bérösszeg mellett bérbe vett helyiségek bérletét az eddigi évi bérösszegek és egyebekben a jelenlegi feltételek mellett 1919 évi augusztus hó végéig terjedő további egy évi időtartamra meghosszabbítja, és utasítja Buday István tb. [tiszteletbeli] rendőralkapitányt, hogy ezen bérösszeget előzetes évnegyedes részletekben fent nevezett háztulajdonosoknak az elemi népiskolai gondnokság által igazolt és polgármester-helyettes által láttamozott szabályszerű nyugtára a mozgósítás folytán felmerült költségek fedezésére a városi házipénztárból a közös hadügyi tárca terhére előlegezett összegből fizesse ki. Zelkovich Mátyásnéval, továbbá a Szegedi Bank Egyesület R.T. jogutóda Mátern

Jánossal a béleti szerződés mai napon tartott közgyűlésből 13.897, illetve 14.392 kig. 1918 szám alatt külön meghosszabbítottatott. Miről 1. a számvétség 2. a gazdasági hivatal 3. Buday István tb. rendőralkapitány 4. a népiskolai gondnokság 5. a Kath. Olvasókör Erzsébet kir. utca 6. dr. Bíró Aladár 7. Riskó Ferenc ezen határozattal értesítetnek. Baja város törvényhatósági bizottságának 1918.

évi július 2-án tartott közgyűléséből. Weisz Nándor, polgármester-helyettes.”

Az 1918/19-es tanévet a gyerekek még az ideiglenes tantermekben kezdték meg, és az első világháborús vereséget követő szerb megszállás alatt sem sikerült az iskolákat azonnal visszaköltöztetni az eredeti épületekbe, bár ennek elsődleges oka nem a megszállt területeket igazgató Narodna

Uprava akarata volt, hanem az egész Európán végigsöprő spanyolnáthajárvány. Az ideiglenes katonai kórházak a háború befejeztével 1919 elején fokozatosan járványkórházzá alakultak át. A spanyolnátha első, egyben legtöbb áldozatot követelő hullámnak lefutása után, 1919 nyarán üritették ki és adták vissza a régi iskolaépületeket az oktatásnak. ■

Dr. Mándics Mihály 90 éves

■ Szeptemberi lapszámunk megjelenésével csaknem egy időben ünnepli 90. születésnapját DR. MÁNDICS MIHÁLY, Csávoly község díszpolgára, a bácskai bunyevácok történetének és néprajzának elismert kutatója, aki hosszú évtizedeken át környékünk kulturális és közéletének is meghatározó alakja volt. Alkotókedve és érdeklődése az évek múltán sem csökken, időről időre lapunknak is rendszeres szerzője volt legkedvesebb témáihoz kapcsolódó írásokkal. Sikereiben és elismerésekben is gazdag életpályáját tanítványa, dr. FEKETE IMRE nyugdíjas járási főállatorvos mutatja be. Hozzá is kapcsolódva szerkesztőségünk is gratulál a jeles születésnaphoz: kedves Mišo bácsi, isten éltesen sokáig!

Dr. Fekete Imre

1928. szeptember 4-én született paraszti családból egy bácskai faluban, Csávolyon. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, a tanítóképzőt Baján végezte. Néptanítói rubin diplomáját a közelmúltban vehette át. Levelező tagozaton szerzett Budapesten szaktanítói képesítést, Szegeden pedig tanári oklevelet, ahol a JATE-n 1987-ben doktori címet érdemelt ki történelemtudományi szakkból. Értekezésének címe: *A magyarországi bunyevácok története*, melyet a bírálók summa cum laude fokozattal díjaztak. Első állomáshelye 1948 őszén a faluhoz közeli Józsefháza-pusztán volt, ahonnan a belterületi általános iskolához került, majd 1949 őszén a helyi „délszláv-bunyevác osztatlan iskola” vezetőjévé nevezték ki.

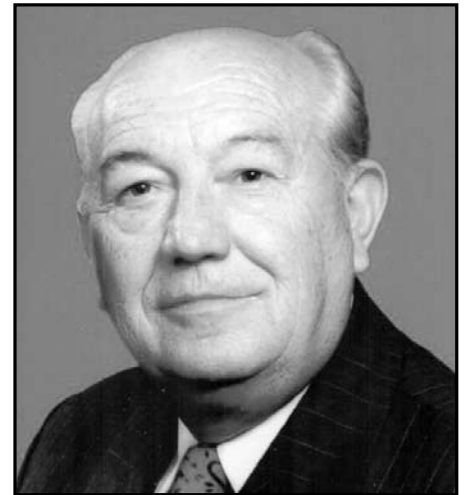
Hét év múlva került vissza a magyar iskolába, ahol 1957-től kisebb megszakítással 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig volt az iskola ÁMK igazgatója. Mindenkor tanári feladatait korának legmagasabb színvonalán látta el. Nemcsak a diákjait, de kollégáit is tanította. Oktatási, iskolaszervezési módszerei országosan ismertek voltak. 1975-ben minisztériumi felkérésre jelent meg *A csávolyi iskola* című könyve, mely nagy visszhangot keltett. Végtelen türelme, humorérzéke sok embert vonzott, ez a tisztelet ma is tart. Számos magas elismerés bizonyítja kivételesen tartalmas munkáját. Ennek egyik bizonyítéka az Apáczai Csere János-díj. Csak Csávolyon tanított. 44 évi szolgálatból 24 évet iskolaigazgatóként töltött el.

Napi munkája mellett közéleti tevékenységet és helytörténeti kutatómunkát is végzett. 22 könyvet és számos néprajzi tanulmányt publikált. A bunyevácok történetírójaként külföldön máig is elismert szakembernek számít. 1973 és 1981 között a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkára volt. Nevéhez fűződik a Bajai Bunyevác Tájház megnyitása.

A honismereti mozgalomnak egy életre elkötelezte magát, még 1960-ban, a kezdet kezdetén, 1964-ben pedig létrehozta a Csávolyi Falumúzeumot. Jelen volt az országos honismereti mozgalom bölcsőjénél is. 1968-tól hosszú időn át tagja volt az országos vezetésnek is, a Bács-Kiskun Megyei Egyesület elnöke volt. Ma is tiszteletbeli tagja az országos egyesületnek, örökös tiszteletbeli megyei elnök. A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja. A Csávolyi Honismereti Baráti kör elnöke, a község krónikáirója.

Előkészítője volt a felvidéki Naszvad és Csávoly testvértelepülési kapcsolatának. A felvidéki magyarság iránt – elhunyt felesége révén – különös érzékenységet mutatott. (*Hol van a hon?* címmel önálló könyvet szentelt a Szlovákiából elűzött magyarok sorsának.)

Közéleti munkásságához tartozik, hogy a bajai járás 12 településének országgyűlési képviselője volt 1963-1981 között. Számos elismerés között 2008-ban életútja elismeréseként a Magyar Köztársaság Érdemrend lovagkeresztjébe kitüntetését kapta. Az Országos Horvát Önkormányzat életműdíjban részesítette. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzattól a Megye Nemzeti Kisebbségiért díját kapta

meg. Csávoly község 2009-ben díszpolgárává választotta. A 2018-ban megjelent, a kecskeméti múzeum által kiadott *Cumania 28* évkönyve Névjegy rovatában bemutatott vallomásában is megfogalmazza, hogy a szülőföld szolgálatát tekinti legfontosabb feladatának

Lakóhelyéhez való hűsége, példás tisztasága személyisége teljesítményeiben is tükröződik. Nála a feltárás, az újraalkotás, publikáció komplexen jelentkezik. Írásai magyar, horvát, szerb, német nyelven jelennek meg, illetve kétnyelvű változatban is. Több évtizedes kutatómunkáját Csávoly falu teljes népi kultúráján igyekezett bemutatni. Dr. Mándics Mihály nemzeti sorskérdésnek tekinti a helytörténetet, a néprajzot, amit a hon- és népismeret fogalomkörébe szoktak foglalni. Lankadatlan kitarással fürkészi, és ír a szívének, lelkének kedves témakörökről, családjáról, életútjáról, unokáiról, dédunokáiról. Atyai bölcs barátom ő. Élettapasztalatait szívesen osztja meg a hozzá fordulókkal. Sokat olvas, gyakran forgatja a Bibliát is. A vele való beszélgetés szellemi felüdülés, „Tanár” marad élete végéig. Életműve példaeértékű.

Tanítványai nevében kívánok dr. Mándics Mihálynak hosszú és tartalmas, boldog életet. Tehesse azt, amit legjobban szeret: kutatni, írni, segíteni másokon. ■

Meghódítani egy kis szigetet az ismeretlen óceánján

Dr. Jaloveczki Józseffel a fizika- és kémia tanítás megújításáról, szakmai elismerésekről, tervekről

■ A fizika és a kémia a diákok többsége számára nem tartozik a legnépszerűbb és épp ezért a legkönnyebben tanítható iskolai tárgyak közé. Szerencsére vannak pedagógusok, akik nem nyugszanak bele ebbe, és próbálnak új utakat keresni a természettudományok oktatásában, amelyekkel e „rettegett” tárgyakat is népszerűbbé tehetik. Közéjük tartozik DR. JALOVECZKI JÓZSEF, a Szent László ÁMK tanára is, aki egyebek mellett városszerte ismertté vált fizika show-i révén is. A házassága révén Bajára került, de évtizedek óta itt élő szakember nem tartozik éppen a kitarulkozó alkatú emberek közé, ám az interjú készítőjének – akivel némi közös szakmai múlt is összeköti – kérdéseire hajlandó volt magáról is mesélni.

Dr. Szentjóni Szabó Tibor

– Kartalon születtem 1958-ban. Apám a gyáriparban dolgozott Budapesten, anyám agrárgazdaságban. Két évvel idősebb bátyámmal együtt anyai nagymamám (no meg az utca) nevelt bennünket. Szüleim megteremtették tanuláshoz háttérét; szorgalmazták, hogy tanuljak tovább. Az általános iskolában jó tanuló voltam, szerettem olvasni, de persze sokat fociztunk, csavarogtunk is. Már akkor olvastam az általános és speciális relativitás-elméletről. Aztán a gödöllői Török Ignác Gimnázium 9. évfolyamos diákjaként hallgattam egy előadást ugyanerről. Az előadó Vancsó Ödön volt. Édesanyja matematikát és fizikát tanított nekem. Nagyon szerettem a stílusát. Főleg ez adott lökést ahhoz, hogy jelentkezem az ELTE TTK fizika-kémia szakára. A kémia is jól ment, könnyen tanultam. Ez főleg Guba Lajos tanárom érdeme volt, így ezt a szakot jelöltem meg a fizika mellé.

Az utolsó gimnáziumi évben előkészítőre is jártam Budapestre az ELTE-re. Nagyon kötődünk középiskolánk igazgatójához, Heltai Miklóshoz, aki mindannyiunk továbbtanulási szándékát támogatta. Jó volt a középiskolai közösség. Az egyetemi csoportunk összesen 9 főből állt. Rendkívüli embereket ismerhettem meg bennük. Tanáraink mind a középiskolában, mind az egyetemen kiváló szakemberek voltak, sokukkal máig tartom a kapcsolatot. Az egyetemi években a budaörsi kollégiumban laktam több csoporttársammal együtt. Jó kapcsolatban álltunk a vegyészekkel, meteorológusokkal, a jogászokkal is. Élményszámba mentek a „budaörsi napok”, sok tanárt is meghívtunk kötetlen beszélgetésekre.

– Megéltél már néhány tananyagrefor-
mot. Kollégaként úgy tapasztaltam, hogy áttanulmányoztad az előírásokat, aztán összekötötted a használható régit az újjal, vagyis a kontinuitást szem előtt tartva innovatív módon jártál el. Mi a véleményed az oktatásügy makro- és mikroszerkezetéről, a

tananyag-tanuló-tanár hármáról, a természettudományok integrált oktatásáról?

– Sokszor találkozom igazi „nagyokkal”, akik pl. fővárosi elitiskolákban tanítanak. Tőlük is tudom, hogy a tanításnak rendkívül nagy a tehetetlensége, nem lehet mindig a politikai akarat szerint forgolódni. Sokan közülük azt vallják, hogy a tanár becsukja az ajtót, és azt teszi, ami eddig leginkább bevált. Természetesen haladni kell a kor igényei szerint, főleg ami a technikai fejlődést jelenti. Szerencsére olyan tantárgyakat tanítok, amelyeket a divat nem tud állandóan felülírni, hiszen a természettudomány törvényei csak kis mértékben változtak az utóbbi évtizedben.

A tanítandó anyagnak persze át kell alakulnia, modernizálnia, igazodnia kell a 21. század információs-technológiai igényeihez. Ez nem az alapokat, inkább a módszereket érinti. Pályám során tanítottam általános iskolában, gimnáziumi és szakközépiskolai osztályokban is. A bajai Tóth Kálmán Gimnázium és Szakközépiskolába (a Szent László ÁMK jogelődje – a szerk.) 1994-ben kerültem. Az általad említett hármás kapcsolatban a tanuló szemlélete, hozzáállása változott leginkább, nem feltétlenül jó irányba. A tananyag jelentős mértékben csökkent, de a tanuló nagy része nem akarja és nem is tudja ezt a csökkentett mennyiséget sem megtanulni. Csak nagyon kevesen vannak, akik hajlandók időt és fáradságot szentelni annak, hogy küzdelmes tanulással, gyakorlással jó eredményeket érjenek el. Pedig abban szerencsések a mai tanulók, hogy a technika és a tudomány rendkívüli eszközöket, lehetőségeket ad a kezükbe, ám ezeket zömmel a saját szórakoztatásukra használják. Többször kérdezték tőlem: miért tanulunk fizikát? Ha csak annyit mondom, hogy most nem lóghatnál állandóan a mobilodon, ha nem lennének fizikusok, mérnökök, programozók, az nemigen gondolkodtatja el őket. Más esetben felvetem,

Jaloveczki József a CERN genfi központjában

hogy milyen lenne az életük a fizikusok találmánya, az elektromosság nélkül. Nem tudják elképzelni. Mindezek ellenére mindig akadnak olyan tanulók, akik miatt érdemes tanítani, magasabb szakmai színvonalat megcélózni, megújulni. Ők a tanulási folyamat katalizátorai. A tananyag integrációja már régi kérdés. Előnye is lehetne, de a természettudományokra jutó kevesebb óraszám miatt inkább a hátránya rajzolódik ki. A természetről való átfogó gondolkodás és szemlélet csak a középiskola utolsó éveiben alakulhat ki, amikor a tanulók már rendelkeznek generalizálható alapismeretekkel. Lehetnek azonban olyan kezdeményezések, amelyeket érdemes követni.

– Kollégáid kedvesen „szertárlakónak” neveznek. Mit jelent ez?

– Számomra ez hízelgő. A Hegylakó című film jut róla eszembe. Ez viszont nem jelenti azt, hogy „csak egy maradhat”. Nem akarom az emberkerülő, magányos tudós benyomását kelteni, mert nem is vagyok az. Egyszerűen sok tennivalóm akad, ráadásul nyugodtabban is tudok dolgozni a szertárban vagy a kisteremben. A délutáni foglalkozásaim is ide kötnek. Szerintem jól kijövök a kollégáimmal.

– Iskolád tanulóit, de más iskolák tanárait is tisztelettel, szakmai elismeréssel említik a nevedet, nyilván nem véletlenül. Mely tanórai vagy iskolán kívüli tevékenységeidnek köszönhető mindez?

– Emberileg is megtisztelő számomra, ha így beszélnek rólam. Iskolánkban már 20 éve tartok fizikaszakort, ahol a főszerep a méréseknek és a kísérleteknek jut. Ezen keresztül készülünk versenyekre, bemutatókra. Szerencsére mindig van érdeklődés. Már 19 alkalommal vettünk részt a katoli-

kus iskolák országos fizikaversenyén (idén iskolánk rendezte). Mindig voltak helyezett tanulóim, idén is kaptak I. és II. díjat. Korábbi szakkörösök sikeresen vettek részt a *Középiskolai Matematika Lapok (KÖMAL)* fizika feladatmegoldásaiban, a *Budó Ágoston* és a *Mikola Sándor fizikaversenyen*, de a fizika országos középiskolai tanulmányi versenyen (OKTV) is.

3 tanulóim jutott már ki az ötfős magyar csapat tagjaként az IYPT-nek nevezett *Nemzetközi fizikaversenyre* (Grúzia 1998, Svájc 2005, Kína 2009). Heti rendszerességgel működik nálunk a *Mandelbrot Tudományos Diákkör*, ahol főleg fizikai, matematikai és informatikai módszerekkel tanulmányozzuk a jelenségeket. Több alkalommal vettünk részt regionális és országos diákköri konferenciákon (*TUDOK*), pályázatokon, ahol ugyancsak szép eredményeket értek el tanulóim. (2003 különdíj, 2005 SZTE-pályázat I. díja, 2010 országos I. hely). 2012-ben két diákkörös tanulóim kiemelt miniszteri dicséretet kapott a *21. ifjúsági tudományos és innovációs versenyen*. A közelmúlt sikere, hogy egyik diákkörös tanulómat beválogatták az innovációs verseny díjazottjai közé és a következő *Nemzetközi Asztrófizikai és Csillagászati Olimpiára* készülő csapatba. Ezek az eredmények komoly és különleges szellemi erőfeszítést kívánnak a tanulóktól és a tanártól egyaránt. Nem tagadom, engem szakmailag is motiválnak ezek a kihívások.

Óriási elismerést jelentett számomra az is, hogy 10 középiskolai fizikatanár kollégával együtt 2008-ban kijutottam Genf-be, a részecskefizikai kutatóintézetbe (CERN). Megismerhettük a világ legnagyobb protonütköztetőjét. Rendkívül igényes szakmai programban volt részünk. Előadásokat, kirándulásokat is szerveztek számunkra. Találkoztunk ott dolgozó tudósokkal, köztük magyarokkal is.

– *A sor még folytatható: 2003-ban megkaptam az Ericsson-díjat a természettudományos alapképzés magas színvonaláért, tehetséggondozásért, ezen túl írtál fizikai feladatgyűjteményt, egy kollégáddal megálmodtátok a fizika show-t, amelyet 2017-ben már a 10. alkalommal rendeztél meg hatalmas érdeklődés mellett, 2015-ben pedig doktori vizsgát tettél. Számos szakmai folyóiratban jelentek meg írásaid, beszámolóid.*

– Jó volt hallani, hogy értékékként szóltál munkámról és közvetítetted a kollégák véleményét is. Valóban nagy eredmények tartom, hogy folyamatosan sikerült megrendeznünk a város diákjait is mozgósító fizika show-t. Ilyenkor több száz érdeklődő

nézi meg tanulóink által bemutatott kísérleteket. Több alkalommal jelent meg cik kem erről a *Fizikai Szemlében*. Sokszor tartottam műhelyfoglalkozást az *Országos fizikatanári ankéton* például Békéscsabán, Kaposvárt, Miskolcon vagy épp a *Fizikatanítási nemzetközi konferencián* (ELTE 2009, 2011, 2015, Horvátország 2010). Néhány fórumon angolul kellett előadnom.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízására a felvételizni szándékozó tanulóknak fizika segédanyagot készítettünk a piarista tanár kollégákkal közösen. Az anyag ma is elérhető az egyetemi kar honlapján. Nagyon örültem, hogy fizikatanítási tapasztalatomra alapozott disszertációm 2015-ben *summa cum laude* minősítéssel védtem meg. Az értekezés témája: *Nemlineáris jelenségek tanítása középiskolai szakkörön és diákkörön*.

2016 októberében a Debrecenben tartott *Science on Stage* konferencián bemutatott mágneses projektemmel az AGÓRA különdíjat nyertem, amely egyéves szerződést jelent a projekt továbbfejlesztésére, népszerűsítésére. Jelenleg olyan munkacsoportban dolgozom, ahol szegedi, pécsi kollégákkal feladatgyűjteményt és fizikakönyvet írunk a középiskolák számára. 2016-tól részt veszek a hazai fizikaoktatás fejlesztésére szerveződött nemzetközi szintű szakmódszertani kutatóhálózat munkájában. Az MTA négyéves programjában oktatáskutatói munkát vállaltam a *modern fizika, a nagymintás oktatási kísérletek, a sciencecenterek és a nemzetközi kapcsolatok* munkacsoportokban. Az eredményeket, fejlesztéseket, tapasztalatokat intézményünkben szeretném hasznosítani. Ezeket szívesen osztom meg más iskolákból érdeklődő kollégákkal is. Legújabbban felkérést kaptam, hogy 2018. szeptember 28-án a *Kutatók éjszakája* elnevezésű rendezvényen mutassak be izgalmas fizikai kísérleteket a nagyközönségnek az Ericsson színházban. Az estéről internetes élő közvetítés is lesz. A megtisztelő feladatot elvállaltam.

– *Köztudott, hogy feleséged (Jaloveczkiné Pauk Eszter – a szerk.) a III. Béla Gimnázium a szülők és a tanulók által is megbecsült, kitűnő tanára és igazgatóhelyettese. Hogyan találkoztatok egymással? Miként telnek a napjaid az oktatáson, kutatáson kívül?*

A doktori cím átvétele idején

– Sok is lesz már a dicsekvésből... Feleségemmel az ELTE-n találkoztunk. Én már harmadéves hallgató voltam, amikor ugyanazon a szakon ő az egyetemet kezdte. Előbb a csoporttársait ismertem meg, merthogy velük mentem almaszedési munkára a Nyírségbe. Eszter nem vett részt ebben az akcióban. Az igazi ismerkedés így november elsején, a gólyabálon történt. A következő év júniusának végén már össze is házasodtunk. Miután mindketten végeztünk, olyan munkahelyet kerestünk, amely közel esik feleségem lakóhelyéhez, de két azonos szakosnak nem volt könnyű ilyet találni. Így kerültünk Barcsra. Ott (pontosabban Pécssett) született meg Gábor fiunk 1987-ben, aki ma műszaki menedzserként Budapesten él és dolgozik. Barátaink általában a munkatársaink közül kerültek ki. Együtt nyaraltunk, összejártunk beszélgetni.

Bajára 1994-ben kerültünk. Én a Tóth Kálmán Gimnázium és Szakközépiskolába, a feleségem pedig a III. Béla Gimnáziumba. Nem nagyon jut időnk utazgatni, összejárni a barátokkal, a tanév ideje alatt pedig különösen nem. Mondhatni, hobbink a munkánk. Naponta akkor találkozunk igazán egymással, amikor (általában késő délután) megszabadulunk az aktuális feladatok terhéől. Nyaranta néhány napot töltünk belöldön, főként vízparton, mert ilyenkor is akad munka, amely a tanításhoz kötődik.

– *Hogyan fogalmaznád meg tanári, emberi pályád mottóját?*

– A beszélgetés közben eszembe jutott, egy kedves idézet Thomas H. Huxley-től, amelyet talán magamra nézve is érvényesnek tarthatok: „Az ismert dolgok végesek, az ismeretlenek végtelenek; szellemünk egy kis szigetecskén áll a megmagyarázhatatlan dolgok végtelen óceánjának a közepén. Valamennyi generációnak az a dolga, hogy meghódítson még egy kis szigetet...” ■

Változó terek: a Duna menti térség történeti térképeken

(*Fließende Räume. Karten des Donaauraums 1650–1800*)

Nebojszki László

■ A tübingeni *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde* (Duna Menti Sváb Történelmi és Honismereti Intézet) és a *Landesarchiv Baden Württemberg, Abteilung Generallandesarchiv Karlsruhe* (Baden-Württembergi Tartományi Levéltár Karlsruhei Tartományi Központi Levéltár Alosztálya) összefogásából született a fenti című, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Ars Librorum csarnokában 2018. augusztus 2-án megnyílt vándorkiállítás, amely a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom katonai vetélkedésének tükrében mutatja meg, miként sikerült a 18. század első negyedére a német-római császároknak meghódítaniuk Délkelet-Európa legnagyobb részét. (A német történelmi terminológia a nálunk szokásos Közép-Kelet-Európa elnevezés helyett a „Südosteuropa” kifejezést használja régiójn vonatkozásában – a szerk.) Az anyagot Budapest előtt (ahol az OSZK-ban 2018. szeptember 13-ig tekinthető meg) először Karlsruhéban, majd Egerben állították ki, a folytatás helyszínei pedig Pécs és Győr lesznek, majd a tervek szerint a továbbiakban Ausztriában, Horvátországban, Szerbiában és Romániában is bemutatják. A cél Európa keleti és nyugati fele között a Duna összekötő szerepének hangsúlyozása. A budapesti megnyitón köszöntőt mondott *dr. Tüske László* OSZK-főigazgató, valamint *Volkmar Wenzel*, Németország hazánkba akkreditált nagykövete; a rendezvényt és az együttműködést méltatta *dr. Monok István*, a Magyar Tudományos Akadémia és Információs Központ főigazgatója, a magyarországi kiállítás kurátora, *dr. Wolfgang Zimmermann*, a Generallandesarchiv Karlsruhe igazgatója és *dr. Reinhard Johler*, az Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde igazgatója. A folytatásban a kiállítást Josef Wolf, a tübingeni intézet munkatársa, kurátora mutatta be.

A látképekből és főleg térképekből összeállított anyag alapját a badeni őrgérfók – közülük elsősorban a kortársak által „Török Lajosként” emlegetett *Lajos Vilmost* (1655–1702), a császári csapatok főparancsnokát kell említeni – Karlsruhéban található gazdag gyűjteménye jelenti. Ezeket egészítik ki az Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde és két magánadományozó – a temesvári *dr. Ovidiu Sándor* és a tübingeni *dr. Mathias Beer* – kiállítási darabjai. A bemutatott rajzok és térképek készítői a törökök ellenében vívott harcok során megjelenítették a térség korabeli – Európa nyugati fele szá-

mára a 16. század közepe óta egyre kevésbé ismert vidék – állapotát. Az összeállítók a kiállítási anyagot öt témába sorolták: *A Duna – egy térforma keletkezése; Sokrétűen szervezett államok világa; A török háborúk színhelyei (Katonai térképészet és vizuális megjelenítési formák); A délnyugaton húzódó határvidék; A délkeleti határterület (Bánát és Erdély).*

A kiállításhoz két kiadvány kapcsolódik, a *Fließende Räume. Karten des Donaauraums 1650–1800 c.*, 424 oldalas kiállítási katalógus, valamint a *Die späten Türkenkriege. Wahrnehmen – Wissen – Erinnern [A kései török háborúk. Tapasztalni – tudni – emlékezni] c.*, 456 oldal terjedelmű tanulmánykötet. (Mindkettő a *Schnell & Steiner* Kiadó gondos munkáját dicséri, honlapjukon bepillanthatunk a könyvekbe, amelyek onnan meg is rendelhetők).

A bemutatott térképek közül az egyik Baja közvetlen környezetét ábrázolja, ezért a továbbiakban erre fókuszálunk.

Érdemes még áttekinteni a karlsruhei térképek korábbi magyar vonatkozásait. *Gróf Teleki Pál* geográfus professzor, miniszterelnök (1920–1921 és 1939–1941) támogatásával *dr. Glaser Lajos* 1931–32-ben ösztöndíjasként Karlsruhéban áttanulmányozta a teljes anyagot, amelyet magyar részről az 1. világháború előtt csupán *Soós Elemér* ezredes, *dr. Kammerer Ernő* országgyűlési képviselő és *Teleki Pál* látott. Glaser kutatásának eredménye a *Térképészeti Közlöny* 6. külömfüzeteként 136 oldal terjedelemben 1933-ban jelent meg: ebben alapos leírást olvashatunk minden egyes általa feldolgozott tételről (427 levéltári és 300 nyomtatott könyvtári térkép anyagát adta közre). Kétnyelvű (magyar és német) munkájának 22. oldalán közölte a VI. kötet (Magyarországi és erdélyi térképek) 6. térképével (a teljes kiadványt tekintve a 22. tétel) – ez ábrázolja Baja Mohácsi-sziget felé húzódó térségét – kapcsolatosan az alábbiakat (városunk több térképen megjelenik, de ez az egyetlen, amelyen Duna melléki környezetével együtt ennyire részletesen ábrázolják):

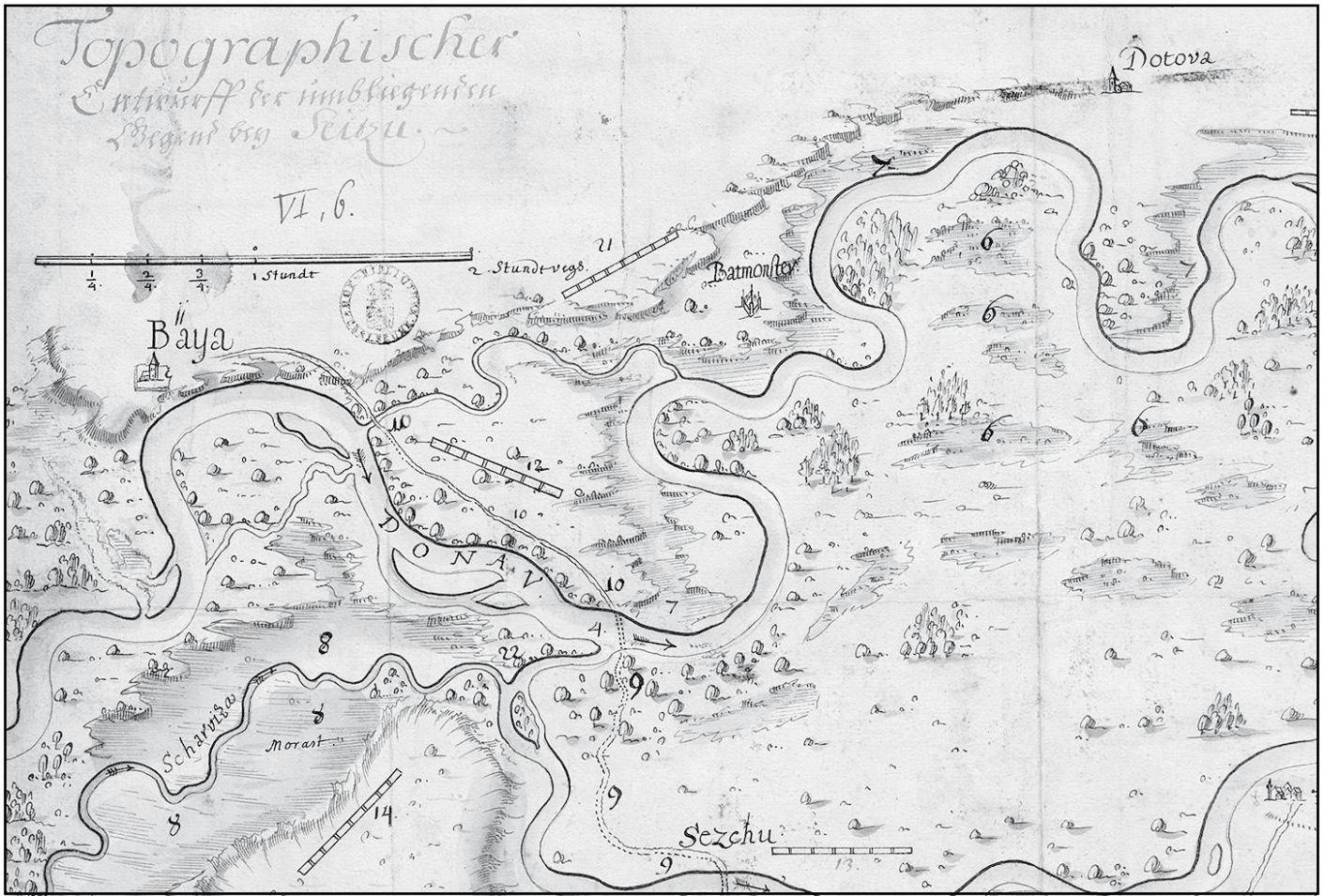
Dr. Wolfgang Zimmermann, a Generallandesarchiv Karlsruhe igazgatója méltatja a kiállítást

„*Topographischer Entwurff der umbliegenden Gegend bey Sectzu. Sine Nau. A Baja és Baranyavár közti vidék részletes térképe. – Ausführliche Karte der Umgebung von Baja u. Baranyavár. D; sec. R. cca 1685. Di: 650x344; Ms: 2 órai út (ein Weg von 2 Stunden) = 122 mm., col. pict-lin pap.; Or: O, sine gr., part. met.; orogr. 1, silva 4, palus 1, via 2, villa 1; sine expl., bár néhol számozás utal rá (obzwar die Numerierung mancher Stellen hierauf deutet); T. Lg.*”

Az idézett anyag a Glaser könyv jelmagyarzatában szereplő rövidítések feloldásával:

„*Helyrajzi vázlat Sectzu [ma Dunaszekcső] környékéről. Szerző nélkül. A Baja és Baranyavár közti vidék részletes térképe. – Ausführliche Karte der Umgebung von Baja u. Baranyavár. A repertórium szerint kelt 1685 körül. Belvilágméret: 650x344; Mérték: 2 órai út (ein Weg von 2 Stunden) = 122 mm, színes papírrajz; orientáció (tájékozás): kelet, fokhálózat nélkül, részben mérés alapján; hegyrajz 1, erdő 4, mocsár 1, út 2, helység 1; magyarázat nélkül, bár néhol számozás utal rá (obzwar die Numerierung mancher Stellen hierauf deutet); a felirat gót betűkkel*”

A térkép jellemzőit (amint már említettük, a tájolásában az északi irány keletinek felel meg, méretaránya 1:70 000) összefoglalva elmondható, hogy továbbra is *Lázár deák* (Bakócz Tamás esztergomi érsek titkára) 1528-ban, Ingolstadtban nyomtatott *Tabula Hungariae* térképéhez hasonlóan Baja alatt vált ketté a Duna folyása, a két ág közül a Baracskai-Duna tűnik a főmedernek (a mappán a Batmonster = Bátmonostor és Dotova =

A vándorkiállítás Baja közvetlen környezetével foglalkozó térképének részlete

(Generallandesarchiv Karlsruhe Hfk Planbände Nr. 6, 6, Bild 1, Permalink: <http://www.landesarchiv-bw.de/plink/?f=4-4105632-1>)

Dávod alatti folyószakasz). Mindkét ágon a fejlődés különböző szakaszában lévő kanyarulatok láthatók. A térkép készítője jól kivehetően ábrázolta a Mohácsi-sziget síkja feletti magaspartot, majd az alatta húzódó mocsarakat és ártéri erdőket. A vélhetően katonai célokra készített térkép feltüntette a hadi útvonalakat is: az egyik Bajáról a Duna egy alkalmas helyén, majd a Mohácsi-ágon keresztül vezetett Sezchur-re (ma Dunaszekcső), a másik Budáról

Mohácson keresztül Baranyavár és Eszék felé húzódott. További érdekességek a két Duna-ág partjai mentén feltüntetett katonai táborok, közülük egy a Mohácsi-szigeten található (közvetlenül Dunaszekcsővel szemben, a későbbi Dunafalva helyén): megjelöléseik 12-vel kezdődnek, és folyamatosan számozva 21-gyel végződnek.

A „Vízügyi Közlemények” 1986. évi 1. füzetének 64-77. oldalain dr. Dóka Klára A karlsruhei térképek vízrajzi tanulságai

címmel írt tanulmányában foglalkozott a cikkünkben szereplő, a Mohácsi-szigetet ábrázoló térképpel is, amelyről az alábbiakat írta: „[...] A legmélyebb részeken mocsarak, majd 100 m tszf. magasságig rétek, legelők voltak, míg a magasabb területeket szántók foglalták el. A mély fekvésű, vízállásos Mohácsi-szigeten nem volt település. A sziget egy részét víz borította, másutt ligetes, erdős vidékek váltakoztak, intenzív gazdálkodásra azonban nem került sor. A települések a szigeten kívül, a kanyarulatok homorú oldalán épültek, ahol kisebb volt az árvízveszély. A Sugovica medre teljesen elveszett a mocsárban [...] Bátmonostornál, Dávodnál az áradáskor kitörő víz nyomán szintén mocsarak maradtak hátra. [...] Az egyes helységek megközelítése nehézségekbe ütközött. Az utak a folyó vonalát követték, vagy a természetes magaslatokon haladtak, azok számára külön töltéseket még nem építettek.

Az ábrázolt területen az ártéri fokgazdálkodásnak szinte semmi nyomát nem találjuk. A Baja melletti Duna-szakaszon ugyan kisebb kiágazás vezet a mocsárba, de ez is inkább elhagyott patakmedernek tűnik. Dunaszekcső környékén 3 vízfolyás is torkollik a folyóba, és ezek medre szintén elmocarasodott. A szigeten lévő vizenyős területekről is világosan látszik, hogy azok csak az árvizek után maradtak vissza, külön ásott fokokkal azokba vizet nem vezettek. A ritkán lakott területen nem volt szükség az ártér nyújtotta lehetőségek kihasználására.” ■

Az első sorban jobbról balra dr. Reinhard Jöhler, Josef Wolf M. A., dr. Tüske László, dr. Wolfgang Zimmermann és Volkmar Wenzel, utána egy sorral hátrébb Klinghammer István térképész, az MTA rendes tagja

A fa ismeretlen ágai – kalandozások egy bácskai sváb család történetében 4. (befejező)rész

Mayer János

■ A bácsalmási vonal (folytatás)

Anyai nagyapai dédanyám (*Grünfelder Anna*) családja érdekes módon pontosan ugyanonnan származott, mint dédapámé, csak kanyargósabb úton került Bácsalmásra, ezt a nevet ugyanis az első telepesek listáján még nem találjuk meg. A legrégebbi ismert magyarországi **Grünfelder** (Grienfelder, Krienfelder, Krinfelder) ugyanis az 1701-ben, Riedelbergben született *Johann Theobald Grünfelder*, akinek apja a község előljárója volt. Johann Theobald még 1746-ban települt Magyarországra, vélhetően rokonságának szélesebb körével. Az 1770-es években további rokonok követték őket, köztük *Johann Adam Grünfelder* (1743-1804/1825) is, aki életkora alapján valószínűleg a családfő unokaöccse lehetett. Már ő is nő emberként érkezett Magyarországra (Csátaljára), feleségét *Anna Maria Somme*nek hívták. Nekik az akkor már telített Csátalján alighanem nem jutott hely, így a rokonság jó része Vaskútra költözött. Johann Adam és népes családja még kb. egy évtizedet élt ott, de 1788 táján továbbköltöztek Bácsalmásra, ahol ebben az időben már számos egykori „földijük” jelent meg. A család csátaljai ága még a 18. században megszakadt (feltehetően mind elköltöztek), Vaskúton viszont egészen kiterjedt rokonságuk alakult ki.

A Grünfelder-vonalon anyai ágon még a következő családnevek fordultak elő: **Schaffer, Fleckenstein, Stiegler, Häffner, Brucker, Kell(n)er, Staub, Jung, Rauschenberger, Klingler, Gumbel, Hahn, Stemmer.**

A **Schaffer** (*Schaffner*) család eredetileg nem bácsalmási; első ismert tagjuk *Sebastian Schaffner*, akinek első anyakönyvi nyomát már Bácsalmáson született gyermekei jelentik; ezek alapján kiszámítható, hogy valamikor 1798 körül köthetett házasságot. Felesége családjáról jóval többet tudni: **Eva Klingler** (*Klinkler, Kleinhardt*) is Riedelbergből származott, apját, *Georg Klinglert* 1786-ban regisztrálták Bécsben, aki ekkor 7 személy kíséretében tartott Magyarországra. Eva a második házasságából származott, 1776-ban még Riedelbergben született, az ő édesanyja is Grünfelder-lány volt. Érdekes, hogy a családfővel tartott Bácsalmásra ekkor már igen magas életkorú apja, *Johann Jakob Klingler* (1710-1787) is, bár ő a következő évben Bácsalmáson meg is halt.

A **Jungok** családunkhoz kapcsolódó vonala *Jakob Junggal* (1764 k. – 1846) kezdő-

dik, az azonban nem világos, hogy a két azonos családnevű egyaránt 1786-ban Bácsalmásra került telepes, a lotharingiai *Peter Jung* vagy a sauerlandi eredetű *Johann Peter Jung* fia volt-e, ugyanis mindketten családostul érkeztek Magyarországra az év folyamán. Miután a későbbi adatok hiánya azt sejteti, hogy utóbbi család elköltözött a településről, valószínűsíthető, hogy a molnár és földműves, 9 személlyel letelepedő Peter lehet az ősatya. Az ő fia **Anna Maria Gumbel** (*Gumbl, Gumpel, Gungl, Gungl*) vette feleségül. Ez utóbbi familia ősei az alsó-frankföldi *Hörstein*ből keltek útra Magyarországra, köztük **Paul Gumbel** (1730-1811), aki a bácsalmási ág megalapítója volt.

A többi, leányágon érintett családról mindeddig nem tudtam érdemi információhoz jutni.

II. 2. A csátaljai-gákovai vonal

Anyai nagyanyám, **Klein Teréz** (1923-2007) csátaljai születésű volt, de azt még az általam ismert idős rokonok is számon tartották, hogy nagyapjuk, **Anton Klein** (1865-1946) Gákováról származott. A gákovai Klein-vonalon az elérhető anyakönyvi adatok hiányosságai miatt csak további két generációig sikerült eljutni. Jelen állás szerint a legrégebbi ottani ismert ős **Andreas Klein** volt, aki 1837-ben kötött házassága révén jelent meg először a gákovai anyakönyvekben. Ennek alapján kiszámítható, hogy 1813 körül kellett születnie, de az adatok sem szüleiéről, sem származási helyéről nem árulnak el többet. Miután gyakori névről van szó, igen nehéznek tűnik a további kutatás.

Csátaljára költöző ükapámnak a felesége sem gákovai volt, **Katharina Schwarz** (1869-1919) ugyanis Ridjicán (Regöcén) született. Családjá az ottani németek érkezésétől kezdően (a 19. század legeleje) kimutatható ott; az első ismert ridjicai ős **Josef Schwarz** (1799?-1855) hívták, de hogy honnan került oda, arra nézve semmilyen megbízható adat nem áll rendelkezésre. (Felesége, **Anna Maria Ginder** családja Soroksárról került Csátaljára egy generációval korábban.) Anyai ágon a család ridjicai vonalához tartozik a **Hoffmann** és a **Schmidt** család is, mindkettő a 19. század eleje óta kimutatható a településen, de az ő korábbi származási helyük is ismeretlen.

A ridjicai leányági vonalhoz kapcsolódik a **Flach** család is, amelyről viszont jóval több-

Egy 18. századi csátaljai telepes emlékkeresztje származási helye, a pfalzi Zweibrücken temetőjében

bet tudni. Legrégibb magyarországi telepes ősük **Valentin Flach** (1725-1789) volt, aki **Ulm**ban (ma Hessen tartomány) született, ahonnan a 18. századi éhínségeket követően nagy számban vándoroltak ki. Valentin Flach 1750 körül került Csátaljára (másodjára ott is nősült meg), de egyik fia, **Lukas** (1749-1790 után) Garára költözött. Ennek unokája, **Anna Maria** már Ridjicán házasodott. A kiterjedt famíliának az említett települések mellett Vaskúton is számos leszármazottja élt, a neves helytörténész, **Paul Flach** annak az ágnak kései leszármazottja volt. A néhai neves Bácska-kutató közös ősünkről, Valentin Flachról még azt is kinyomozta egy írásában (*Volkskalender der Deutschen aus Ungarn, 1969. 99-106.*), hogy féltelmes parasztnak számított, akinek Csátalján udvarral is rendelkező háza, továbbá 1 ökre, 3 tehene, 1 marhája, 4 lova, 1 csikaja, 6 disznója és 15 birkája volt, ami elég jómódúnak mutatja. A családi emlékezet szerint egy örökség megszerzése ügyében egyszer még visszatért az óhazába.

Ugyanezen a vonalon kerültünk rokonságba az Északnyugat-Bácska szerte kiterjedt **Haberbusch** (*Haberpusch, Hauberpusch, Haubusch*, később Csátalján *Hargitay*) családdal is. Az ő magyarországi történetük **Anton Haberbusch**-sal (1706-1782) indult, aki az első telepesek egyikeként Hajósra települt még az 1720-as években. Származási helye az egykori Svábföldön, de annak ma Bajorországhoz tartozó részén, Günzburg közelében található **Offingen** nevű település volt. Már

Hajósrá is népes rokonság (apja, legalább két testvére) kíséretében érkezett. Utódaik a következő évtizedekben Vaskúton, Garán, Csátalján és Ridjicán is megjelentek.

A Klein-vonal nőágán őseink még a **Müller, Lee** és **Lamass** családok is. Az itt érintett **Müller** család valószínűleg körtési (krusevleji) eredetű, **Heinrich Müller** nevű ősrünk onnan kerülhetett Ridjicára. (Miután körtési anyakönyveket nem tudtam tanulmányozni, az ő korábbi eredetükről semmi érdemlegeset nem tudok.) A **Lee (Leh)** család viszont az 1750-es évek óta Apatinban élt, legrégebbi ismert ősrük **Johann Georg Lee** (1725-1788) volt, akinek utódai a következő generációkban Körtésen, Ridjicán és Gákován jelentek meg. A **Lamass** család rajtuk keresztül kapcsolódik a családfához; az ő legrégebbi ősrük, **Mathias Lamass** (1754 k. - 1789) Lotharingiából került Magyarországra, kezdetben Nemesmiliticsen élt, de utódai később Apatinban tűnnek fel.

Anyai (nagyanyai) dédanyám (**Klein Mártonné, sz. Wagner Magdolna**) apai ági ősei, a **Wagner** család számít egyetlen tisztán „csátaljai” ősrünknek. Telepes elődjük, **Friedrich Ernst Wagner** (1719-1789) **Vinningenben** (ma: Rheinland-Pfalz, Pirmasens önálló településrésze, a 18. században a Hanau-Lichtenberg grófság része) született, ott is nősült meg 1748-ban. 1763-ban az udvari kamara támogatását igénybe nem véve települt Magyarországra, mégpedig Csátaljára. Itt feltehetően tudatos választásról van szó, ugyanis erről a környékről (Vinningenből is) már az 1750-es évek elején hoztak telepéseket a faluba, így feltételezhető, hogy rokonok, ismerősök példáját követve döntött a Magyarországra település mellett. Az 1764-ből származó összeírás szerint **Friedrich Wagner** eredeti szakmáját tekintve kovács volt, ekkor 6 gyereke és felesége (**Magdalena Sprentz**) élt

Anyai ági dédszüleim, **Wagner Magdolna** és **Klein Márton** ifjú házasként 1817-ben

vele egy háztartásban. (Feleségének bátyja 1786-ban Bácsalmásra települt.) A házaspárnak összesen 10 gyermeke született, közülük többen más településen (Vaskút, Gara) keresték a boldogulásukat, így az 1751-ben még Vinningenben született, de 1773-ban már Csátalján házasodó másodszültt fiú, **Georg** is. Ő valamikor 1776 után családotul Garára települt, ahol 10 gyermeke született **Anna Maria Mayerrel** kötött házasságából. (Két, még Csátalján született gyermekük korán meghalt.) A következő két, talán három férfiági generáció Garán maradt, majd többen közülük az újabban alapított Kunbaján telepedtek le. Annyi bizonyos, hogy az 1831-ben született ifjabb **Georg Wagner** ismét Csátalján kötött házasságot 1860-ban a tősgyökeres helyi családból származó **Eva Weberrel**, innen a családnak ez az ága 1946-ig Csátalján van.

A Wagner-ősök vonalán találjuk nőágon a **Weber, Heinrich, Ottenthal, Jung, Bummer, Hefner, Staud, Minnich, Mayer, Röckel, Kunz, Helfer, Schuller** családokat, amelyek többsége szintén visszavezethető telepes ősrükig.

Dédanyám édesanyja (**Margarethe Ottenthal**) révén számít ősrünknek a Csátalján egykor igencsak szerteágazó rokonsággal bíró **Ottenthal** (Othenthal, Odental, Othenthall) család. Az ő legrégebbi ismert ősrük a lotharingiai Starreisming (?) nevű településen született **Leopold Ottenthal** (1733-1803) volt, aki valamikor az 1750-es években került Csátaljára (lehet, hogy nem közvetlenül a Birodalomból). Már ott nősült meg, és házasságából 11, a felnőttkort is megérő gyermeke származott (köztük 4 fiú). Miután ezeknek is igen sok gyermeke született, ebből hamar nagyon széles leszármazotti kör alakult ki. (A mi őseink a 9., **Engelhard** nevű gyermekének a leszármazottai.)

Szintén a Wagner-ősök anyai ági elődei között találjuk a **Weber** családot (dédanyám nagyanyja volt Weber-lány). Csátalján ez is tősgyökeres famíliának számított, hiszen legrégebbi ősrük, **Michael Weber** (1708-1760) az 1740-es években hagyta el a Pfalzban található **Vinningent** feleségével és 8 gyermekével együtt, legfiatalabb gyermekük 1745-ben már Csátalján született. Az is tudható, hogy együtt keltek útra a velük szintén rokonságban álló **Bischof, Elmer** és **Christmann** (Kristmann) családok őseivel – ezek a családnevek a 20. századig Csátalján igen gyakornak számítottak. Weber-leszármazottak egy idő után inkább nőágon mutathatók ki nagyobb számban. **Vinningen** (az ősrük származási helyei között szintén gyakran előforduló Kröppen, Trulben, Zweibrücken és Rodalben településekkel együtt) Pirmasens városától

Mathias Gutsch/ Kutsch emlékkeresztjének felirata

délre, a francia határ közelében található. Nagyon régi falvak ezek, de a 18. századra sok sorscsapást kellett elviselniük: Vinningent 1590-ben tűzvész pusztította el, majd a harmincéves háború söpört végig rajta: 1657-ben mindössze 4, 1667-ben 12 adóköteles polgára volt. 1678-ban alig 18 ház állt a községben. A 18. századra ismét gyarapodott, de a gyakori katonai konfliktusok, éhínségek miatt nagyon sokan vándoroltak el onnan. A fent említett családok a 18. század után teljesen el is tűntek Vinningenből. (vö. **Paul Flach: Ahnen und Urheimat der Familie Christmann = Volkskalender der Deutschen aus Ungarn, 1977. 79-85.**)

A **Heinrich** (*Heindrich, Henrich, Heineric, Heinerich, Hainrich*) család több oldalról is rokonnak számít. Közülük a legrégebbi ismert ősrük, a Pfalzban található **Rodalben** településen született **Johann Philipp Heinrich** (1708-1767), aki családjával 1762-től élt Csátalján. (Ő maga nem sokáig, mert a halálzási anyakönyvi bejegyzés szerint 1767-ben a Dunába fulladt.)

A **Jung** (Junck) család legrégebbi ismert ősrük **Gottfried Jung** (1698 k. - 1758), ám az ő származási helyét mindeddig nem sikerült kideríteni. A **Hefner** (Heffner, Häffner, Haffner) család legrégebbi ismert ősrük, **Johannes Hefner** (1707-1780) ugyancsak Pfalzból, a **Neuenbürgből** származott (bár Steinbach bei Buchenben született), és valamikor 1750 körül települt családjával Csátaljára (ekkor 5 gyermeke volt), ahol további 4 gyermeke született. Neki is nagyon sok leszármazottja volt, a szintén kiterjedt garai **Heffner** család ősrük az ő **Johann Peter** nevű fia volt; egyes utódok rövid időre Vaskúton is feltűntek.

A **Röckel** (Röckl, Reckl, Rekl, Rökel, Rökl, Reckel) család legrégebbi magyarországi ősrük **Johann Justinus/Jobst/ Jodok/ Jost Röckel** volt (1744-1795 után), aki a Pfalzban található **Trulben** településről kelt útra anyja (**Anna**

Margarethe Roth) rokonaival együtt, és már 1765-ban biztosan Csátalján volt, ahol 10 gyermeke született. Bár második házassága révén 1793 után Bácsszentivánra költözött, idősebb gyermekei közül több is Csátalján maradt, akik közül az 1769-ben született *Valentin* utódai közül kerültek ki a mi őseink. (Az ő lánya lett 1827-ben *Josef Ottenthal* felesége.)

A **Bischof** (Bischoff, Pischoff, Pischof) család ugyancsak *Kröppen*ből, illetve anyai ágon *Vinningen*ből származik, és legelső magyarországi tagjai ugyanúgy az 1740-es években telepedtek országunkba, mint több, fentebb már említett família ősei. A nagyobb számban Csátaljára telepedő nemzetség tagjai közül a mi ősrünk *Johann Erasmus Bischof* (1688-1749) volt, aki felesége és 7 gyermeke társaságában érkezett Csátaljára. A család innentől kezdve a 20. századig mindvégig jelen van a településen, egyes kései leszármazottaik az 1930-as években nevüket *Biborosra* magyarosították.

A **Reppmann** (Reitmann, Reebmann, Reimann, Rejmann, Remann, Rehmann, Raitmann stb.) család is pfalzi eredetű, eredetileg Reitmann-nak hívták őket, két legrégebbi ősrük a telepes testvérpár *Johann Hartmann* (sz. 1726) és *Johann Reitmann* (1728-1782) volt. Valószínűleg a kivándorlóként még rögzített, 380 forint vagyonnal rendelkező, 1773-ban Csátalján elhunyt *Jakob Reppmann* is valamilyen rokonuk (nagybátyjuk?) lehetett, mert velük lényegében azonos időben, 1761 után tűnik fel a településen. Mindannyiuk származási helye *Walschbronn* település volt.

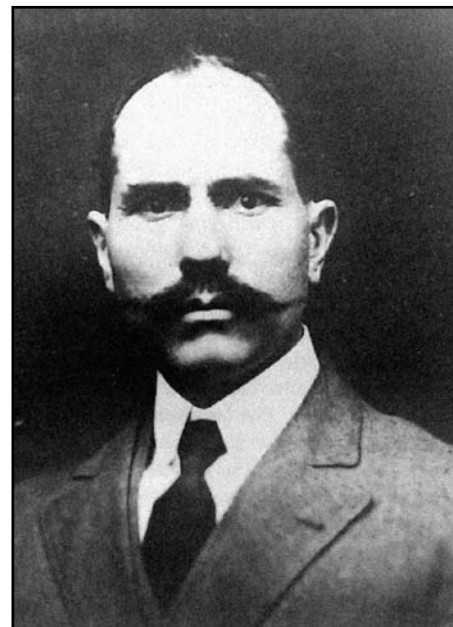
Anyai nagyszüleim (*Klein Teréz és Szommer János*) esküvői fotója. Csátalja, 1939

(Ez ma egyébként Franciaországban van.) Az idősebbik testvér családjával később Apatinba költözött át (és ott Reitmann néven élt tovább a család), az ifjabbik neve Csátalján (majd egyes utódainak továbbköltözése révén Vaskúton, Garán és Kolluton is) következetlen írásmóddal, de Reppmann formában rögzült. Az ősrányknak számító *Barbara* valamelyikük ifjabb testvére, unokatestvére (vagy elhunyt unokatestvérük felesége) lehetett.

Ugyanezen a nőágon számít rokonnak a **Helfrich** (*Helffrich, Helfer*) család is, amelynek gyökerei szintén Pfalzba, *Kröppen*be vezetnek vissza. Az ő legrégebbi ismert ősrük *Johannes Helfer*. Neki *Johann* nevű fia (*Kröppen*, 1746 – Csátalja 1772) 1768-ban már biztosan Csátalján volt (akkor kötött házasságot *Anna Maria Hegerrel*), és az ebből a házasságból származó, ugyancsak *Anna Maria* nevű lánya lett *Valentin Röckel* felesége. Maga a család és vele a név hamar eltűnt Csátaljáról, ugyanis *Johann Helfer* korán elhunyt, felesége pedig hamarosan újra férjhez ment. Az egyetlen fiúutód neve az 1784-es összeírásban szerepel utóljára.

Következtetések és kérdések az anyai ághoz

Látható, hogy anyai ági őseim története némileg eltér az apai vonaltól. Anyai nagyapám ősei 1786-tól ugyanis egészen a 20. századig szinte kivétel nélkül Bácsalmáson találhatóak, sem érdemi elvándorlás, sem „külső” beházasodás nem nagyon figyelhető meg közöttük. Mindezek miatt az sem meglepő, hogy németországi származási helyeik is egymás közelében találhatóak. Ez érthető, hiszen a bácsalmási németek legnagyobb részét ugyanabban az időben telepítették le, és az is valószínűsíthető, hogy – az eredetileg Rumára irányított telepesek kivételével – a toborzók ugyanazon régiókból szervezték a Magyarországra kivándorlókat. Ami viszont érdekes, hogy 8-10 generáció alatt is minimális volt az elköltözés, ami azt sejteti, hogy a Bácsalmáshoz tartozó földterületek egy jelentősen megnövekedett népesség eltartására is alkalmasak voltak. Szintén feltűnik, hogy ezen a vonalon jóval kevesebb gyermek született (több ősrünk is egyke volt, vagy legalábbis kevés testvére volt), és kirívóan sok a kivételesen magas, 80 év feletti életkort megért családtagok száma is. Miután a bácsalmási németek nagyrészt egyazon környékről származtak, nyilvánvalóan aránylag jól megőrizték eredeti nyelvjárásukat, és feltételezhető, hogy igen erős összetartozás-tudat alakulhatott ki körükben. Talán ez is magyarázza, hogy feltűnően kevés a máshonnan származókkal kötött házasság. Másrészt annak ellenére, hogy Bácsalmás mindig is vegyes (német, magyar, délszláv) lakosságú település volt,

Anyai ági ükapám, *Wagner Ádám* borbélymester a 20. század legelején

vegyes házasságok a családukban egyáltalán nem voltak. Pedig a 20. századra legalábbis a bácsalmási németek – ellentétben a homogén német falvak lakóival – általában folyékonyan beszéltek magyarul is (ez minden általam ismert ottani rokonunk esetében megfigyelhető volt), de úgy tűnik, az etnikai, vagyoni korlátok és az eltérő kultúra ekkor még nagyobb akadályt jelentett.

A csátaljai-gákovai vonalon jóval több a kérdőjel. A Klein-ősök eredetét nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, pedig érdekes volna magyarizációt találni ennek a vonulatnak generációkon át öröklődő, Csátalján már-már szállóigévé vált nehéz, összeférhetetlen természetére. Esetükben mindenesetre sejtethető, hogy több magyarországi állomáshely után kötöttek ki Gákován, majd pedig Csátalján.

Wagner-dédanyám felmenői szinte egytől egyig Pfalzból, annak is egy szűk régiójából, *Pirmasens* környékéről származnak. Ez, az 1740-es, 50-es évek során Csátaljára került telepes csoport adta a helyi német lakosság magját, bár utóbb keveredtek a már régebb óta ott élő (többnyire más magyarországi telepekről – *Nemesnádudvarról*, *Hajósról* – oda költöző) németekkel és a későbbi, a falut csak kisebb részben érintő telepítési hullámokkal érkezőkkel. A község már az 1780-as évekre jelentősen túlnépesedett, így innen jelentős elvándorlás is volt, főleg a szomszédos *Vaskút* és *Gara*, illetve az újonnan alapított *Kunbaja*, *Bácsbokod*, továbbá *Sztanisics* irányába is. (Családnevek azonosságát főképp ez magyarázza.) Mivel a csátaljai parasztok egy része kifejezetten jómódúnak számított, így a 19. században már földterületeket szerezhettek környékbeli magyar többségű településeken

(Nagybaracska, Dávod, Bátmonostor) is, ami néhány esetben utóbb költözéssel is járt. A mi őseink nem tartoztak a módos gazdák közé, amit az is mutat, hogy többen is kézműves foglalkozást űztek közülük, tehát földbirtokaik a megélhetést nem biztosították.

Névadási szokások az anyai ágon

Miután az anyai ági ősök más településeken éltek, és – nagyrészt legalábbis – más német vidékekről is származtak, így értelem szerűen névadási szokásai is eltérők voltak. Itt talán a változatosság is nagyobb, mint a kolluti eredetű ősök esetében volt. A Szommer-ősök vonalán – ahol az elődök nagy része Riedelbergből származott – különösen gyakori volt a korai időkben a *Johann* (János) és a *Jakob* (Jakab) keresztnév, de érdekes, hogy míg előbbi a 20. században is használatos maradt, az utóbbi szinte teljesen eltűnt. A férfinevek között gyakran szerepelt a *Peter* (Péter) és a *Michael* (Mihály) is, ezek szinte végig előfordulnak. A női nevek között nincs annyira kiemelkedő gyakoriságú név, mint az apai ágon, bár az *Elisabeth* (Erzsébet), a *Barbara* (Borbála), a *Margarethe* (Margit), az *Eva* (Éva) és a *Magdalena* (Magdolna) viszonylag sokszor visszatért. A másik ágon szokatlanul gyakori *Anna Maria*, illetve a *Katharina* (Katalin) itt is előfordul, de nem gyakrabban, mint az imént említett keresztnévek. A telepések első generációjában néhány olyan név (*Benedikt*/*Benedek*, *Cyprian*/*Ciprián*, *Erasmus*, *Magnus*, *Apollonia*/*Apollónia*, *Franziska*/*Franciska*) is előfordult, amelyek később teljesen eltűntek, vagyis a német földön jellemző időleges névdivatok Bácsalmáson nem éltek tovább, hanem a szülők itt is jórészt a bevált bibliai-vasilási ihletésű neveket adták gyermekeiknek. Az is feltűnő, hogy a 18. században fiúgyermek esetében igen gyakori volt a kettős névadás, főleg a *Johann* (János) nevet kombinálták valamely másik férfinévvel (*Peter*, *Jakob*, *Adam*, *Michael*), vagyis egy újszövetségi nevet egy ószövetséggel párosítottak össze. A *Johann* név kiemelkedő gyakoriságának magyarázata lehet, hogy igen sok ilyen nevű szent létezett, és közülük többnek (*Nepomuki Szent János*, *Krakkói Szent János*, *Keresztes Szent János*) kanonizációja is a 18. században zajlott, ami erősíthette a névválasztás gyakoriságát.

A csátaljai-gákovai vonalon ennél is nagyobb a változatosság, ami alighanem azzal magyarázható, hogy itt volt a „legvegyesebb” az ősök származása. A *Wagner*-ágon a *Georg* (György), a *Martin* (Márton) és az *Adam* (Ádám) nevek a leggyakoribbak, a női nevek viszont elég változatosak; itt a másutt is gyakori nevek mellett találkozunk pl. a *Klara* (Klára), *Agneta* vagy épp a *Christine* (Krisztina), *Johanna* nével is, amelyek a másik ágon nem jellemzőek. Az első telepés generációban itt is

Tipikus sváb parasztház Csátalján a két világháború között.

találunk kettős névadást, ami aztán Csátalján szinte teljesen eltűnt, és olyan ritka, az adott korban valószínűleg divatos neveket (*Leopold* / *Lipót*, *Engelhard*, *Jost* / *Jusztin*, *Jodok*, *Ottilie*, *Fidelis*) is, amelyek nem öröklődtek tovább. Bizonyos nevek (*Barbara* / *Borbála*, *Theresia* / *Teréz*) inkább a 19-20. században jöttek divatba, bár korábban sem voltak példa nélküliek.

Ám itt is igaz, hogy sem magyar, sem délszláv eredetű név nincs az ősök között, és láthatóan az egyes korszakokban jellemző névdivatok se nagyon érintették őket. A választott nevek azonban jelentősen szűkültek a 18. század óta; csaknem teljesen eltűntek azok, amelyeknek nem volt magyar megfelelője, de ugyanígy a kezdetben sem gyakori, jellegzetesen német/germán eredetű nevek is.

Ez a névadási hagyománytisztelet két generáció alatt a család minden tovább élő ágán megszakadt; a Németországba került rokonokra erősen hatottak az ottani névdivatok, a Magyarországon maradt részekre pedig az itteni fejlemények és elvárások is. Ugyanakkor az továbbra is fontos szempont maradt, hogy az ifjabb családtagok németre is fordítható személyneveket viseljenek.

Zárszó

Kik vagyunk? Honnan jöttünk? A kérdés csaknem mindenkit foglalkoztat, hiszen a jelen számos kérdésének megfejtése a távoli múltban rejlik. Hogy telepés őseink milyen érzésekkel, milyen motivációkkal, milyen csábításoknak engedve hagyták el őseik földjét, pontosan nem tudhatjuk ma sem. Arról viszont sokat sikerül megtudnom, honnan is érkezhettek. Az apai ősök nagyrészt Délnyugat-Németország (Baden) környékéről elszármazva az 1760-as években jelentek meg a Duna-Tisza köze, illetve Bácska valamely településén (nagy több-

ségük *Kolluton*), hogy aztán a 19. század közepétől e különböző szálak *Bezdánban* fússanak össze. Sokan kézművesek voltak köztük, akik a különféle generációkban gyakran változtatták lakhelyeiket, de csak bizonyos távolságon belül. (Ezen Csátalja és Bácsalmás már kívül esett.) Ebben nemcsak a földrajzi távolság lehetett irányadó, hanem az is, hogy a házassági kapcsolatok – melyek a vagyonszerzés mellett a költözéseket motiválták – jellemzően azonos környékről származókkal, hasonló nyelvjárást beszélőkkel, hasonló kultúrájúakkal könnyebben születtek meg. (Kívülállóként a bácskai svábokat nagyon könnyű egyformának vagy nagyon hasonlóknak látni, ám az egyes települések nyelve, kultúrája igencsak eltérhetett egymástól, és a 19. századra az egyes közösségek eléggé bezárkózóvá is váltak.)

A „csátaljai” ősök származása szerteágazóbb, bár azt is meg lehet figyelni, hogy a döntő részben pfalzi eredetű ősök és a bácsalmási elődök származási helyei igen közel esnek egymáshoz, így itt a kulturális különbségek is kisebbek voltak; házassági kapcsolatok már a német őshazában is előfordultak köztük. És bár a távolság itt még nagyobb is, mint *Bezdán* vagy *Kollut* irányában, Csátalja és Bácsalmás között több népmozgás, házasságkötés figyelhető meg. Ez azzal együtt is igaz, hogy látszik: a legkevésbé mobilisnak Bácsalmás sváb társadalma tűnik; ott mutatkozott a legnagyobb kontinuitás az 1786-ban letelepített lakosok és a 20. század eleji népesség között.

Hogy aztán mindebből eljussunk a mi generációnkig, számos történelmi tragédiának, személyes döntésnek, szerencsés (?) véletlennek kellett történnie. Jó lenne hinni, hogy így volt a legjobb. ■

Dr. Bálint Gábor (1952–2018) emlékére

■ 2018. augusztus 10-én elhunyt DR. BÁLINT GÁBOR, a bajai Szent Rókus Kórház nyugalmazott reumatológus, ortopéd sebész főorvosa. Az elhunyt orvos nemcsak szakterületének városszerte tisztelt kiválósága, de lapunknak is rendszeres szerzője volt; évről évre beszámolt osztálytalálkozóikról, vagy vett búcsút elhunyt kor- és pályatársaitól. Gyászoló családtagjai és tisztelői Baján, 2018. augusztus 17-én vettek végső búcsút dr. Bálint Gábortól a Rókus temető kápolnájában. Emlékeire – szerkesztett változatban – közöljük a család gyászszertartáson elhangzott megemlékezését, egyúttal közöljük Bálint doktor úr egy régebbi, lapunkban megjelent írását, amelynek szomorú aktualitást témája kölcsönöz.

Stadler Zoltánné

„Nem múlnak ők el, kik szívünkben élnek,
Hiába szállnak árnyak, álmok, évek.
Ők itt maradnak bennünk csöndesen még,
Hiszen hazánk nekünk a végtelenség.

Emlékük, mint a lámpafény az estben,
Kitündököl és ragyog egyre szebben

És melegít, mint kandalló a télben,
Derűs szelíden és örök fehéren.

Szemünkben tükrözik tekintetük még
S a boldog órák drága, tiszta üdvét
Főlissza lelkünk, mint virág a napfényt

És élnek ők tovább, szűz gondolatként.”
(Juhász Gyula: Consolatio)

Dr. Bálint Gábor gazdag és színes életet élt, közismert volt az orvosi pálya iránti elkötelezettsége, mindig a többet tudás vágya s a jobbító szándék vezérelte. Baján, 1952. augusztus 28-án született, az általános iskola befejezése után a Frankel Leó Német Nyelvű Gimnáziumban érettségizett, s bár szilárd elhatározása volt, hogy orvosi pályára lép, előbb dolgozni kezdett, majd erőszakműegyszerlővizsgát tett, s csak az akkori Vas-és Fémipari Szövetkezetenél, majd a Ganz Villamossági Művek Bajai Készülékgyáránál eltöltött évek után lett a Szegedi Orvostudományi Egyetem hallgatója. 1982-ben diplomázott az Általános

Orvosi Karon, szakterületének a reumatológiát és az ortopédiát választotta, majd 1988-ig a Hévízi Általános Gyógyfürdő és Kórház munkatársa, ezt követően pedig a Bajai Szent Rókus Kórház orvosa lett. Négy évvel később Szekszárdon, a Tolna megyei Balassa János Kórházban kamatoztatta tudását, ahonnan 1999-ben jött vissza végleg szülővárosába.

Reumatológiából és ortopédiából, majd mozgásszervi rehabilitációból szakvizsgázott, gazdag életpályája során több városban is segítette az ott folyó szakmai munkát. Évekig tanította és vizsgáztatta Baján a masszöröket és lábápolókat, öt esztendőn át a Bajai Női Kosárlabda Klub sportorvosa is volt, szintén öt évig a Magyar Orvosi Kamara megyei elnöki tisztségét látta el. A főorvos úr 2015-ben vonult nyugdíjba, ennek alkalmából munkássága elismeréseként átvehette a Baja Város Egészségügyéért kitüntető díjat.

Tudjuk, hogy az orvosi hivatás egész embert kíván, s emiatt bizony sokkal kevesebb idő jut a családra, a kikapcsolódásra. Így volt ez Bálint doktor életében is, hiszen a betegek szerették, közvetlen viszonyt ápolt velük, s az együtt töltött érdemi idő fontos volt számukra, így a kórházi munka után a magánrendelőben teljesített, miközben igyekezett biztonságot nyújtó férj és apa maradni. Ha volt ideje, a tenispályán vezette le a napi feszültséget, az egyik legszebb és legnehezebb labdajáték szabályait követve. A nyugdíjazás után is folyamatosan dolgozott, de igyekezett kicsit

Dr. Bálint Gábor

több időt szakítani a kedvenc hobbikra: a zenehallgatásra, a szakmai anyagokon túli olvasásra, a horgászatra, kedvenc tyúkjai gondozására vagy a meglévő németnyelvtudása mellett az angol nyelv elsajátítására is, miközben a határidőnapló továbbra is folyton tele volt tennivalókkal – annak ellenére, hogy szervezete jelezte, baj van...

2018. augusztus 10-én hajnalban dr. Bálint Gábor örök álomba szenderült. Szomorú szívvel gyászolják szerettei és tisztelői, akik köszönik a sorsnak, hogy volt nekik, hogy például értékű orvosi szolgálatával, a közösséget és családját szolgáló egyéniségének emlékével kell tovább vinniük azt, amit örökségül rájuk hagyott.

„Fáradságom adom az esti árnyak,
Színeimet vissza a szívárványak.

Megnyugvásom a tiszta, csöndes égnek,
Mosolygásom az őszi verőfénynek.

Sok sötét titkom rábírom a szélre,
Semmit se várva és semmit se kérve.

Kik üldöztek át tüskén, vad bozóton:
Kétségeim az örvényekbe szórom.

A holtom után ne keressetek,
Leszek sehol – és mindenütt leszek.”
(Reményik Sándor: Végrendelet) ■

„[...] Egy kis csapat ünnepéről [szeretnék beszámolni], amely része egy közösségnek, melyet egyszerűen csak bajaiaknak hívnak. [...] Ritka és egyedi [...], hogy olyan közösség jön össze, amely ebben a formában 29 év óta nem találkozott. Ezek voltunk mi, a Bajai Tanítóképző Gyakorló Iskolájának 1959-1963-ban „végzett” tanulói. Negyedik osztályosok, 10-11 évesek voltunk, mikor gyermekként elváltunk. Azóta a mi gyermekeink is nagyobbak, mint mi akkor. Jött a pocak és szemüveg, ment a haj, némileg több a festék a hölgyeken, de úgy tűnt, a régi, »gyakorlós« szív maradt.

Volt, ki épp aznap jött meg Chicagóból, hol háromgyerekes családanya, és volt, aki Bécsből írt levelet, mert közel 40 évesen harmadik gyermekét várja, és sajnálja, hogy nem lehet közöt-

tünk. Lett belőlünk titkárnő, óvónő, tanító, reklámszakember, washingtoni attasé, orvos, mérnök s az új idők szelével – sajnos – munkanélküli is. De mint beszélgetéseinkből kiderült, mindig és mindenhol demonstráltuk bajaiságunkat, nem feledvén el, hogyan és honnan indultunk. [...]

Az iskola épületének körbejárása után fehér asztal mellett folytattuk a találkozót. Mindenhol felhangzott az »emlékszel – emlékszel?«, és vidáman fiatalodtunk vissza a múltba. Természetesen az újabb, ezúttal bajai halászlés találkozóban is megegyeztünk, hisz szívünk a régi, maradtunk, ki voltunk: bajai honpolgárok.”

Siska Judit – dr. Bálint Gábor: „Az ember mégis az emlékezet által él.” Bajai Honpolgár, 1992. december.

A bajai kórház alapításáról

Fábián Borbála

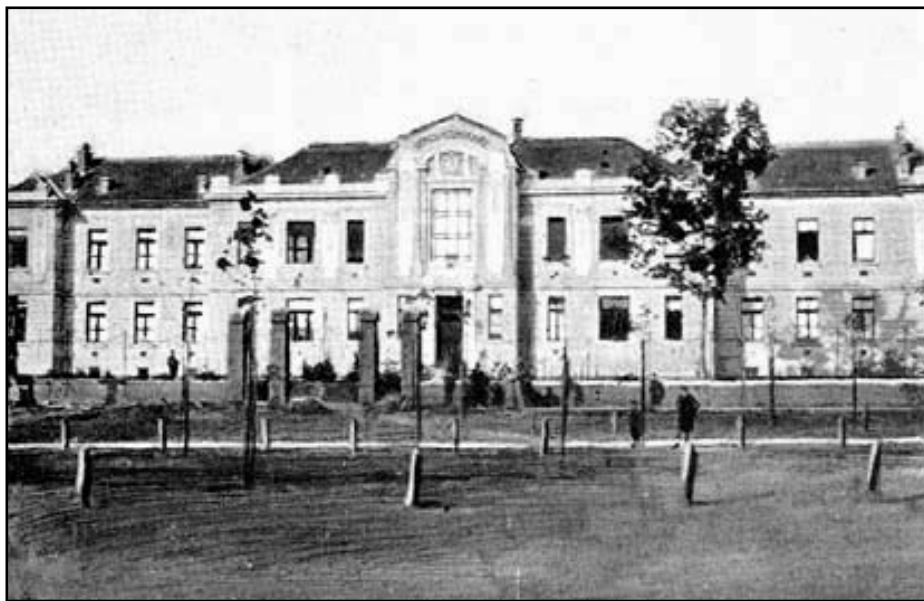
■ A bajai kórház történetének kutatója, *dr. Cseh Imre* főorvos (1906-1990), Baja város díszpolgára, 11 évig a bajai kórház igazgató-főorvosa az intézet 18. századi alapításának járt utána. Az akkor létrehozott ispotály egyszerre foglalkozott a betegekkel és a szegényekkel. A 19. század első felében gyámházként emlegetik a *Vermes László* özvegye, *Hőgyézi Krisztina* által alapított ispotályt.

1835 farsangján táncmultságot tartottak a kórház javára, melynek bevétele 400 forint volt. Az ugyanebben az évben meghalt *Miszura István* városi tanácsnok 1826-ban kelt végrendeletében 2000 forintot hagyott a kórházra, vagyis hogy „az ispotabéli szegények táplálása elősegélődjék”. 1836-tól kezdve más nagyvárosok, például ahogy Pesten és Budán szokás volt, és erről a korabeli hírlapok is tudósítottak, az újévi üdvözlések (vagyis a különböző szolgálatot végző személyek számára adott újévi pénzbeli ajándékok) megváltása címén is gyűjtöttek a kórház javára. Az itt játszó *Kőrösi Ferenc* színésztársaság is egyik előadásának jövedelmét felajánlotta. A farsangi bálakat a kórház javára 1836-ban és 1837-ben is megrendezték. Az 1837. évi bálra 710 ember jött el táncolni és adakozni, a jövedelem 1413 forint lett. A magánszemélyek mellett különböző céhek is adakoztak a kórház javára. A bajai levéltárban a Borsagyűjteményben található egy irat, amely az 1833-ban városi orvossá választott *dr. Rosenman Pál* a városi tanácshoz terjesztett be a kórház vagy kórosztály alapítása érdekében.

Az irat így szól:

„Nagy Becsületű Tanács, és Nagy Érdemű választott Község, leg különösebben tisztelt Pártfogó Uraim!

A' szegény betegek száma napról napra nevedvén, kik házrul házra, előjáróktól előjárókhöz járnak esdeklőleg a környűretesség küszöbénél azon pártfogolásért, hogy ideiglenig kigyógyításul a' helybeli gyámházba bevétessenek; 's milly fájdalommal kell elborultatni a' szenvedő emberiség inséges könnyein résztvévő Előjárónak, midőn senyves és ügyefogyott embertársát hely hiánya miatt pártfogolatlanul elereszteni kéntelenítetik. Hány számos szív szaggató eseteket látni kebelünkben, hol beteg mester legényeink menedékség fogyatkozása miatt halálos küszködésben vesztgeleni kéntelenítetnek; hánya te gondosságtalanság miatt kiműlni láttunk, kik még több éveig a köztársaságnak hasznos polgárjává válhattak volna. Tudok olly esetet, hol hajlék nem kaphatás késpézn

mellett is halál martalékjává tette a zarándok utazót; hallgatok többi aljasabb rendű polgártársainkról, kik kórházi intézet fogyatkozásából számtalanszor sorvadni kéntelenítetnek; hallgatok azokról, kiknek valaha a' szerencse csillaga mosolygott és most Irás zsámolyánál ápoló kezekért könyörögnek; – bátor vagyok a' Nagy Becsületű Tanács, és Nagy Érdemű Választott Község atyáskodó színe előtt a' mult évben tett ispotai terjesztvényemet ujitani, 's egyszersmind alázatos tisztelettel oda kérni, kegyeskednének atyás gondoskodásukat oda fordítani, hogy a' városunkban dolgozó gyámoltalan mester legényeink számára ugy nem különben más ügyefogyott betegeink ápolthatására bár mi kevés ágyu szoba vagy építhetessék, vagy ha máskép nem bérbefogadtassék boldogabb időig.

Jól tudom én azt, hogy a' mostani tőke nem igen csonkíthatandó, – hanem, minekutánna az itt lévő testületekről /:céhek:/ azt tudnám, hogy ők azonnal készek sommásabban e' célra adakozni, a' mint hatósági fel szólítás által biztosítva lesznek, hogy ez emberiséget tárgyazó szándék tetteleg valósulatba jövend; lévén azonkívül olly magány ajánlkozók is, kik pénzes kezeket nyujtani nem lesznek jég keblűek, mások meg butorzatokkal elő segíteni buzgólkodni fognak; nem gondolnám időtelennek e' vállalatokbani kicsinyben már most is elkezdni – teljes meggyőződésű reménységben lévén, hogy e' merény indítvánt mint a' Tekintetes Uri szék, mind a' Tekintetes megye kegyesen pártfogolni fogja.

Igaz ugyan, hogy bármi díszlőlegyen a' kezdet pénzek beszederése tekintetében, e' most egyszerre minden iparkodás mellett nem fog annyi pénz bėjőhetni, hogy annak kamatjából

a' kórházi intézet továbbra fenálhasson és örök időre megállapíthatasson, hanem annak további biztosíttatása megkívánja, ha nem egészben legalább részben azon kút források használását, mellyeket más városok hasson nemű intézetek fentartására és gyarapodására használni szoktak. A' mint az nem lesz céliránytalan a' pesti Rókusi ispota jövedelmező kút forrásait felfedezni, mellyek e' következők

1ör) a fundalt capitálisoknak interessei

2ör) a' városi pénztári camara segedelmé.

3ör) adózatok /: praestationes:/fundusok általiratásakor.

4er) Polgárisodás alkalmával;

5er) a' városba bétített boroktul.

6or) vásári adó;

7er) adózat a' fa eladóktól;

8or) Proien tamai azon bálozások taxájának, mellyek nyilvános helyen tartatnak.

9er) egy Theatralis productionak fele jövedelme.

10er) a' kapitányi hivatal által elhatározott pénzbeli mulczák;

11er) husz forintot felül nem haladó Legatumok.

12er) visszafizetése azon kölcségeknek, mellyek a' város rabjaira tétettek;

13or) a' rókusi templom jövedelme és

14er) Egyes ajándékok (:donatia spüecialia:), honaposvagy esztendőnkinti sommáskák. mellyek némely jötevők által adatnak, és a'perselyekben hétről hétre gyűjtenek – ide járulnak némely sommák; melyek az Ispotában elhalt és ingyen gyógyítattott betegek, ruhái eladásából járulnak; azon sommák, mellyeket némely fi-

zetékes betegek fizetni szoktak; mellyeknek száma majd egyharmadát téssen.

Tudván pedig hogy milly szent foglalatosságot visznek azok végbe. kik a' szenvedő emberiség oltarán áldoznak, szíves ohajtásom oda járúl, hogy azon dicső férfiak és asszonyok neveik tettükhöz méltó díszes jegyző könyvbe iratassanak örök emlékül és a' jövendőségnek czímeres példájául – e' végre voltam bátor Festoráczy Alajos gyógyszeres Urral edjűtt egy jegyző könyvet készítetni kedveskedésül a' nagy hírű városnak, mellyet be nyujtani ime szerencsénk van, a' hova a' meg kívánt szentsígesítés után a' bajai ispota feláthatására és fentartására kegyes keblűleg hozzájárulandó férfiak és asszonyok neveik bejeleltessenek; melly szerény ajánlásunk ha kegyes elfogadást nyerend belső tartalmával együtt éltünkben e' méltalmasítást a' leg nagyobb nyereségnek fogjuk tartani.

A' mint magamat tapasztalt kegyeibe és pártfogolásiba továbbá is ajánlani legkülönösebb tisztelettel maradok

Nagy Becsületű Tanács, és Nagy Érdemű választot Község

Baján 1835 diki év martius 30. napján alázatos szolgálja

Dr. Rosenman Pál mk helybeli r. orvos"

A városi jegyzőkönyvbe a következő évben böjt elő hava (február) első napján került bele a kórház alapításának határozata:

„Városunk előbbkelő Lakosainak leginkább pedig a Mesteremberek által, a kik betegségbe esett Cselégyeikkel, vagy mester legényeikkel mit tenni nem tudnak fel szállítva, de különben is az utazókra, és szegényekre

nézve – a kiknek it[t] esmérősei, vagy segítséget nyuitható rokonnyai nintsenek, kiknél, ha betegségbe esnek gondviselest és ápolgatást nyerhetnének, a Tanács és község el határozta, hogy az olyan ügyfogyott betegeknek számára egy Ispotai Intézetet alitson fel a melyre; mivel, a jámbor lakosoknak és más jóakaró vidékieknek végintézeti Hagyományaiul már annyi pénz, a Szegényekháza pénztárbok Uraknak kezellése alatt, őszve gyűitve volna, hogy addig is, méglen ezen Intézet nagyobbra terjeszthetődne, egy alkalmas Ház vétetödyön meg – a melybe egy két ágy a betegek számára a mester emberek czéhei által helyezett ezen Czelra, minthogy néhai Laitner Simon, most pedig Tettes Tábla Bíró Latinovits Gedeon Urnak Háza a Szegények Intézeti háznak szomszédóságába, legalkalmasabbnak nézettetett ki, ezen háznak megvevése a Méltóságos Uradalomnak kegyes engedelmekieszközöltwttni rendeltetett, addig is pedig méglen a város Eő méltóságoktul Sz. Györgyi Horvath királyi kamarás Uraktul az ebbéli kegyes engedelmet megnyerendheti, Nenadovits Samuel Tanátsnok, Auer Ádám Szószólló, és Turay János Aljegyző Urak megbízatattak, hogy az érintett Háznak eladása eránt a Tettes tulajdonos Urral értekezzenek, és ha az ára elfogadható lészen – alkura lépjenek a foganatru Tudósítások bevaratottván.”

November 5-én már „az újonnan felállítandó betegek Intézetének” tervét mutatta be a tanácsnak az ispotai felügyelő bizottság, hogy a vármegyéhez terjesszék fel, a Helytartótanács jóváhagyásának érdekében. Közben nemcsak az újívi üdvözetek megváltásának összegét kapta meg

a kórház, hanem más adományokat is. Például az 1836. március 14-i tanácsülésen a városi orvos, Rosenman Pál jelentette, hogy „Gábry Francisca Asszonyág Szent miklósi Sebők József ügyvéd, – 's Táblabíró úr hitvese nékie Remete Szent Pál olajba festett nagy [mé]retű képét olly végre adta légyen által, hogy azt a válatban lévő új kór ház egyik nagyobb termében a köz tisztelet végett a Városi Tanács által felfügesztesen; – melly képet a Tanácsnak ezennel kézhez szolgáltatván jónak véli, hogy a mondott kórház – az ajándécul nyert képtől vegye czimét.”

A városi tanács örömmel vette az ajándékot, s a 19. században a bajai városi kórházat Remete Szent Pál kórháznak, kórintézetnek nevezték. Egy reformkori újság szerint is Sebőknek ajándékaról kapta a kórház a nevét. 1838-ban már 21 000 forint tőkéje volt a gyámháznak, mely 11 szobából, konyhából és pincéből állt. Az 1836-ban alapított kórháznak 5 szobája, konyhája és pincéje volt. A korabeli leírás szerint 1838-ban: „A' betegek az intézetben mindennel ellátvák, mindegyiknek rendes ágya, leppentyűje, székek, asztal egy kézi bágog, 's egy nagyobb faköpőkéje, papucs 'sat. meg van. Mindenik ágy fölött egy táblácska függ, mellyre a' betegnek neve, kora, származása, nyavalyája, 's az étkek alafái fölrovnak. Egy közös zselleszéken kívül van mind a' férfi mind a' nőbetegek szobáiban egy közös nagy asztal is, mellynek alsó része egy úttal szekrényül szolgál, – a' nőbetegeknél a' szükségesebb gyógyszerek tartatnak benne. Egy nagy henger lángja világítja meg a' nagy tereget, mellyben egyik képek között igen jeles Remete Sz. Pál ábrázolatja. [...] Ataljában szelid bánás, föltetsző tisztaság, egészséges levegő, és pontosság jelelik ki ezen intézetet mellynek vezetése dr. Rosenmann Pál urra bízott”

Az 1837-ben létrejött Bajai Jótékony Asszonyegyesület (később I. Bajai Nőegylet) célja a 19. század első felében a kórház javára való gyűjtés, a második felében a helyi óvoda létrehozása, majd fenntartása volt. A bajai kórház az 1840. május 1-jei tűzvészben leégett, de hamarosan újjáépítették.

Dr. Rosenman Pál élete végéig, 1861-ig a kórház fejlesztésén, bővítésén fáradozott. Neki köszönhető az első boncterem felépítése Baján. Drescher Ede 1884-es polgármesteri jelentésében ezt írta a kórházról: „a városi kórház épülete a városnak legegészségesebb részében emeltetett, kényelmes berendezéssel, tágas udvarral, kerttel s kitűnő ivóvízzel bír”. ■

Történelmi krimi a Bácskából

Mayer János

■ A vajdasági Doroszlóról származó *Hász Róbert* ugyan nem tartozik a legismertebb magyar írók közé, mégis nemzedéke egyik legjobb tollú elbeszélője. Az 1991 óta Szegeden élő és ott a *Tiszatáj* folyóirat főszerkesztőjeként dolgozó szerző neve persze nem ismeretlen az irodalomban jártasabbak számára, az igazi hírnév azonban mégsem kapta szárnyra, pedig igazán méltó volna erre. Jómagam a *Künde* című történelmi regénye (2006) révén ismertem meg a nevét, és azóta talán valamennyi megjelent munkáját elolvastam. Ami azért is érdekes, mert szinte ahány mű, annyi műfajt próbált ki, és mindegyiket élvezetesen tette. Írt a mágikus realizmussal kacérkodó kisregényt (*Végvár*), utaztató filozofikus-művelődéstörténeti regényt (*A Vénusz vonulása*), ironikus-keserű antiutópiát (*Ígéretföld*), sajátos családregényt (*Júliával az út*) és több novelláskötetet is. Számomra mindegyik a letehetetlen olvasmány kategóriába tartozott, ám legújabb műve elsősorban azért kíváncsozhat lapunk hasábjaira is, mert ennek középpontjában bácskai régióknak környezete áll, a regény fő cselekménye ugyanis Zomborban játszódik.

A mű a manapság egyfajta divattá fejlődött *történelmi krimi* műfajába sorolható, amelynek legismertebb hazai képviselői pl. *Fábián Janka* vagy éppen *Kondor Vilmos*. A kötet cselekményszövése, jellemábrázolásai azonban nemcsak ezekkel a hazai pályatársakkal, hanem a skandináv irányzat legnagyobbjaival (*Henning Mankell*, *Stieg Larsson*) is rokonítja, miközben azt is mindvégig érezzük, hogy egy jól képzett szépíró munkájával van dolgunk, aki a végére – anélkül, hogy a poént lelőnénk – még egyfajta oidipuszi fordulatot is belecsempészt munkájába.

Ez a regény azonban azoknak is kellemes perceket szerezhet, akik a krimi műfaját nem becsülik igazán sokra. A könyv ugyanis egészen izgalmas képet fest az előző századelő Zomborjáról és Bácskájáról, és e tekintetben is hitelesnek látszik. (A cselekmény 1902-ben játszódik.) Bár a mű középpontjába kerülő, rejtélyes sorozatgyilkosság és a címszereplő *Fábián Marcell* rendőrnagy teljes egészében az alkotói fantázia szüleménye, az a miliő, amelyben mindez lejátszódik, akár ilyen is lehetett. Azt nyilván nem állíthatjuk, hogy bizony ilyen is volt, de az látszik, hogy a környezetrajz megteremtése érdekében az író komoly kutatómunkát végzett a helyi sajtóban és

a várostörténetben, így ábrázolását még ott sem érezzük anakronisztikusnak, ahol egyébként az. (A regényben már fontos szerepet játszó templom például valójában később épült meg.) De azok a helyszínek, ahol a szereplők hétköznapi zajlanak, a *Megyháza*, a *Polgári Kaszinó*, a szerb olvasókör (*Csitaonica*), a *Fehér Hajó* vendéglő, a park stb. egytől egyik fontos részei voltak a századfordulón megyeszékhelyként egyébként is egyfajta virágkorát élő településnek. Egyes szereplők, vagy legalábbis családjaik (*Falcione*, *Bitterman*, *Baloghy*) ugyancsak létező személyiségek voltak a boldog békeidők Zomborjának, és a szerző még a ma már inkább írói munkássága révén ismert *Gozsdu Eleket* is belecsempészte a regénybe. (Gozsdu megyei főügyészként ebben az időben csakugyan a városban dolgozott.) Egy – látszólag – jelentéktelen mellékszál erejéig megjelenik a szerző akkor még többségében svábok lakta szülőfaluja, Doroszló is, így a Bácska egy másik arcára is vetül némi fény. Utal a szerző a régió multietnikus vonásaira is; a szereplők között a magyarok mellett megjelennek szerbek és németek is, akiknek eltérő mentalitását is jól jellemzi. Elhangzik a könyvben néhány szerb és német mondat is, de a megértéshez nincs szükség e nyelvek magas szintű ismeretére. (Abban az időben valamilyen szinten csaknem mindenki értette a másik nyelvét.) Bár akadnak köztük nemzetiségi ellentétek, a másik iránti előítéletek, ezek itt nem tűnnek áthidalhatatlannak, a különféle nációk együttélése a regényben természetesnek tűnik. A Monarchiába éppen 1867-ben beleszülető főszereplő, de még szerb felettése számára is ekkor még teljességgel elképzelhetetlennek tűnik, hogy a soknemzetiségű államalakulat valaha is felbomolhat, annyira a 19. századi keretek között gondolkodnak.

Ám épp az a regény nagy erénye, hogy nem kell sem zomborinak, sem bácskainak lenni ahhoz, hogy az egyébként a krimik legszebb hagyományai szerint vezetett cselekményt élvezhessük; a környezetrajz nem cél, hanem csak háttér. De nemcsak maguk a helyszínek, hanem a jellemző cselekvés- és viselkedésformák is megidéznek a századelő hangulatát, ám anélkül, hogy mindez idejérműlnak hatna. (A „megidézés” szónak itt azonban a szó szoros értelmében is lesz jelentősége, hiszen a kordivathoz hozzátartoztak a spiritiszta szeánszok is, amellyel a könyvben is találkozunk, de az író olyan okosan építette be a leírást, hogy az olvasó a regényt végigolvassa sem tudja eldönteni,

hogy az ott elhangzottak adtak-e kulcsot a bűntények felgöngyölítéséhez, vagy csak afféle babonás humbug szemtanúi voltunk.) Persze a regény egyes motívumait – pl. a csendőrpáncsnok homoszexuális vonalait – aligha lehetett volna ilyen nyíltsággal megírni a cselekmény idejében, így aztán nagyon is 21. századi prózával van dolgunk. *Fábián Marcell* sem Poirot vagy épp a színtelen, szagtalan (és érzélem nélküli cinikus) *Sherlock Holmes* rokona, hanem inkább a skandináv krimik esendő, a saját származásukat, életük értelmét is kutató hőseié, *Lisbeth Salanderé* vagy *Kurt Wallanderé*, akik az esetek felgöngyölítése mellett saját hétköznapi problémáikkal is küzdenek, és semmiféle erkölcsi felsőbbrendűséget nem sugallnak.

Mégis minden megvan ebben a könyvben, ami krimirajongók számára vonzó lehet: váratlan fordulatok, az olvasó orránál fogva vezetése, egyre szaporodó információk. Ráadásul a főhős a cselekmény tizenhárom napja során nemcsak a város elitjét megtizedelő, kezdetben öngyilkosságnak látszó bűnténysorozat tettesét, hanem saját rejtélyes származásának megfejtését is kutatja. A későbbi nyomozó ugyanis talált gyerekként az apácánál nőtt fel, és tőlük, valamint egy már rég elhunyt paptól kapta legfőbb indíttatásait, ám hiába a tehetség, mégsem lelkes, hanem az újonnan létrehozott rendőrség nyomozója lesz belőle, aki az akkor még kétkedéssel kezelt új módszerek (pl. ujjlenyomat-vizsgálat) révén igyekszik felderíteni a bűntényeket. S ahogy az már a jobb krimikben lenni szokott, amikor azt hisszük, sikerült megtalálni a megoldást, kiderül: semmi sem úgy van, ahogy addig sejtettük, és olyan szálak is összekapcsolódnak egymással, amelyekről aligha gondoltuk volna. A legvégén sok fordulat után mindkét rejtély megoldása a nyomozó ölébe hullik, bár kis híján az életével fizet érte.

Egy szó mint száz: *Hász Róbert* egy olyan műfajban sem vallott szégyent, amely sokak szerint inkább specialisták terepe. Korábbi könyveihez képest talán ezért is kevesebb a filozofikus eszmefuttatás, így a munkásságával még csak most ismerkedők számára kiváló beavatás lehet. Mi, bajaiak ugyan Zombort (testvérvárosunkat) jól ismerni véljük, ebben a könyvben azonban olyan arcával is találkozhatunk, amelyet ma már az ott élők sem ismerhetnek. (*Hász Róbert: Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja. Kortárs Kiadó, Budapest, 2017. Ára: 3500 Ft*) ■

A harmincéves háború (1618-1648) okai és előzményei

Kenyeres Zsolt

■ A XVII. század világháborújának nevezett európai konfliktus – a harmincéves háború – 400 évvel ezelőtt tört ki, s 370 évvel ezelőtt ért véget. Bár mára az emelt szinten érettségiző diákok számára legfeljebb egy bizonyultsága miatt kerülendő érettségi tétel, a harmincéves háború messze több volt annál, hogy csak egy legyen a sok harc között. Gyakran hallani, hogy ez volt az első totális háború; de mindenképpen az első igazán nagyszabású, modern, szervezett öldöklés, amely már nagyon nem hasonlított a középkori lovagi csatákra. E cikkben röviden a konfliktus előzményeit és okait vázolom.

A vallásfelekezeti ellentét

Európában az 1517-től beinduló reformáció, illetve az erre adott válaszként megindult rekatolizáció (kezdetre a tridenti zsinat idejére tehető) a vallási sokszínűség mellett éles vallási ellentéteket és háborúkat okozott. Akkoriban még a vallási tolerancia fogalma csak a különleges helyzetű Erdélyben volt ismert. Különösen a Német-Római császárság területén volt éles a megosztottság, és az 1555-ös augsburgi vallásbéke is csak átmenetileg csillapította az ellentéteket. A császárok abban a korban a Habsburg-dinasztiából kerültek ki, és a rekatolizáció elkötelezett hívei voltak. Nem mondtak le arról, hogy a birodalom területén a katolikus hitet újra dominánssá tegyék. A német térség déli része (Bajorország) katolikus, az északi része (a kálvinista Pfalz és a lutheránus Szászország) a reformáció követőjévé vált, és egyaránt a protestantizmus németországi vezetőjének tekintette magát). 1608-ban, tartván a rekatolizációtól, megalkult a katonai jellegű *Protestáns Unió*, amelynek vezetőjévé IV. Frigyes (1583-1610) pfalzi választófejedelem tették meg, de külföldi hatalmak is szimpatizáltak velük, pl. IV. Henrik francia király, aki kész volt akár hadba is vonulni a császáriakkal szemben, a protestánsok és Franciaország nagyhatalmi érdekeinek védelmében. (Bár ő valamivel korábban, koronájának biztosítása érdekében áttért a katolikus hitre.)

A katolikus fejedelmek, megijedve a protestánsok megerősödésétől, Münchenben 1609-ben megalakították a *Katolikus Ligát*, melynek vezetője a bajor uralkodó I. Miksa lett, a Ligát a spanyol és az osztrák Habsburg uralkodó is támogatta.

Nagyhatalmi ellentét

Franciaország diplomáciájának vezetője (Richelieu bíboros) joggal tartott attól, hogy a Habsburgok (a spanyol és az osztrák ág) bekerítik országát, ha a Német-római Csá-

szárságot katolikus vezetés alatt sikerül egyesíteni, valamint Hollandiát elfoglalja a spanyol haderő. A bíboros végig arra törekedett, hogy a német térség politikailag és vallásilag széttagolt maradjon, ezen túl diplomáciai és pénzügyi eszközökkel főleg protestáns államokat (Dánia, Svédország) igyekezett bevonni a kibontakozó konfliktusba. Ha terve sikerül, és a Habsburgok meggyengülnek, Franciaország nagyhatalmilag megerősödve kerülhet ki a háborúból. Ez a francia-Habsburg ellentét lett a háború fő mozgatója főleg a háború vége felé (1635-től).

Tehetséges és szívós uralkodók (pl. II. Gusztáv Adolf) irányítása alatt a svéd állam a XVII. század folyamán Európa egyik vezető politikai és katonai hatalmává nőtte ki magát, amely egyre nagyobb teret követelt magának Európa északi részén. A svéd uralkodók legfőbb céljai közé tartozott a Balti-tenger saját beltengerré (*dominium maris Baltici*) alakítása, kiszorítván annak partjáról az összes lehetséges vetélytársat. Ez már a harmincéves háborút megelőzően is egy sor háborús konfliktusba keverte Svédországot Lengyelországgal, Oroszországgal és Dániával, nem is beszélve az északnémet fejedelemségekről, amelyek meghódítására igazából majd csak a harmincéves háború alatt fog próbát tenni. A lutheránus vallású svédek számára a vallási indok elgondolható ürügy volt a háborúba való belépésre a Habsburgokkal szemben.

Függetlenségi törekvések

Hollandia 1609-ben elszakadt Dél-Németalföldtől (a spanyol kézen maradt mai Belgiumtól), és fegyverszünetet kötött a spanyolokkal. A vallásszabadság biztosítása kérdésében azonban (egymás területén) nem tudtak meg egyezni, illetve a tengeri kereskedelmi ellentétek miatt 1621-ben a spanyolok újra megpróbálták Hollandiát leigázni. Hollandia már 1621 előtt is támogatta (gazdaságilag és diplomáciailag) a Habsburg-ellenes fejedelmeket a Német-római Császárság területén, így próbálván megakadályozni határaik mentén a Habsburg befolyás további erősödését.

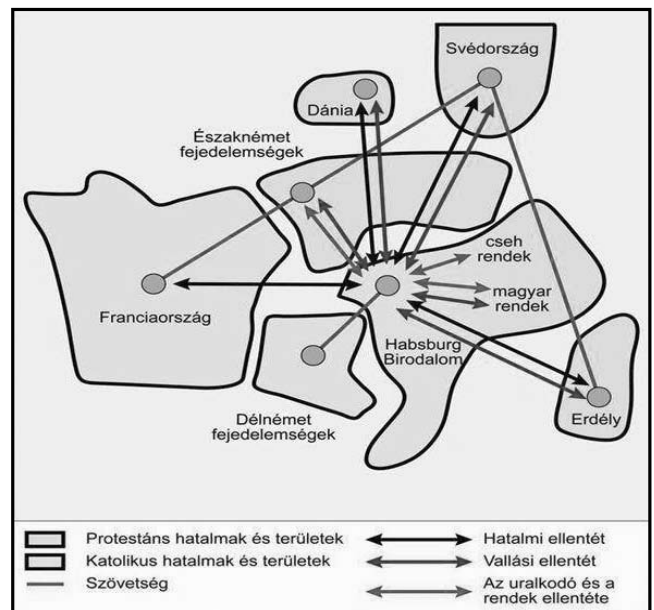
Rendi erők és abszolutizmus közötti ellentét

Ebben a korban már Nyugat- és Közép-Európa

több országában abszolutista uralmi rendszerek kezdtek kialakulni. A központi hatalom megerősödése azonban szemben állt a helyi rendi erők elképzeléseivel. A Habsburg Birodalom területén a rendi erők (a cseh, magyar térségben) maguk is szembeszálltak a központosítással, így pl. a Bocskai-szabadságharcban és II. Rudolf megbuktatásában is döntő szerepet játszottak, valamint II. Mátyást hatalomra juttatták 1608-ban. Mátyás halála után viszont II. Ferdinánd került a cseh trónra 1617-ben, aki megesküdött ugyan a rendi jogok (és a felséglevél) tiszteletben tartására, trónra léptével azonban mindezeket semmisnek tekintette, és erőszakos rekatolizációba fogott. A cseh rendek vezetői *Heinrich Matthias Thurn* (csehül *Jindřich Matyáš Thurn*, magyaros formában *Thurn Mátyás*) gróffal az élen – 1618. május 23-án – összeszólalkoztak a császári hivatalnokokkal, majd kihajították őket a kancellária ablakából. Ez volt a híres „*második prágai defenesztráció*”, amely szándékos utánzása az 1419-es eseményeknek.

A rendek fellázadva a királlyal szemben, haderőt szerveztek, és a morva rendi erőkkel, valamint Erdéllyel is szöveterkeztek, majd 1619-ben megfosztották trónjától II. Ferdinándot, és V. Frigyes pfalzi választófejedelemet választották királlyukká. Ezzel lett nemzetközivé ez a konfliktus.

A 30 évnnyi öldöklés legfőbb vesztese a német terület lakossága volt, mely elvesztette népessége legalább 30-40%-át a zsoldos hadviselés következtében. Franciaország és Svédország jelentősen megerősödve, a Habsburg birodalmak viszont meggyengülve kerültek ki a háborúból. ■

Ellentétek és szövetségek a harmincéves háborúban (1618-48)

Az Iszlám Állam és a játékelmélet

Hágen András

■ Jelen írás alapvázlata a 2016 őszi Pécsen megrendezett politikai-földrajzi konferenciára készült. Úgy gondoltam, a téma napjainkban is aktuális, ezért most csekély módosítással tárom a nagyközönség elé. Remélem, az olvasóknak is elnyeri tetszését, és rájönnek, hogy egy bonyolultnak hitt matematikai apparátus (a játékelmélet) milyen pofonegyszerűen alkalmazható a való életben is.

Napjainkban egyre több hír szól arról, hogy nagyszámú ázsiai menekült próbál csoportosan Európa földjére lépni a biztonságosabb jövő reményében.

Az *Iszlám Állam* története az Egyesült Államok 2003-as iraki inváziójával kezdődött. A Szaddám Husszejn bukása után kialakult politikai és társadalmi káosz sajátosan formálta az iraki polgárokat. 2004-ben létrejött az iraki Al-Kaida terrorszervezet, amely civilek, külföldi diplomaták és katonák elleni merényleteket tervezett és valósított meg. 2006-ban több más iraki felkelő csoporthoz csatlakozott az ottani Al-Kaida, és kikiáltották az *Iraki Iszlám Államot* (angolul: *Islamic State of Iraq, ISI*). A 2011 tavaszán kirobbant „arab tavasz” során megdőlték az autokrata rezsimok Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában. Meggyengült az államhatalom a szomszédos országokban, például Szíriában is.

Az állam földrajzi szempontok szerint a Föld felszínének egy darabja, amelynek területi határai feszültségi állapot következtében maradtak fenn (Haggett, P. 2006). Hartshorne (1950) romboló (centrifugális) és építő (centripetális) erők dinamikus egyensúly függvényét (1. ábra) állapította meg ezzel kapcsolatban. A centripetális erők hatása, hogy összetartják az államot, és fennmaradását eredményezik: magukba foglalnak egy közös nyelvet és kultúrát, a hosszú közös történelmet, a megfelelő határrendszert. A centrifugális erők hatása, hogy szétszakítják az államot: magukba foglalják a belső, kulturális és nyelvi felosztásokat, a rövid közös történelmet és a vitatott határrendszert. Az állam folyamatos létezésének kulcsa, hogy a centripetális erők felülmúlják a centrifugális erők hatását.

Az „arab tavasz” által generált társadalmi entrópiát kihasználva az ISIS Maxwell-démonként viselkedve magához ragadta a hatalmat. Ezzel a Közel-Keleten megkezdődött egy polgárháborús időszak, azzal a céllal, hogy a dzsihádisták népszociológiai alapokon nyugvó múltbéli eseményeire és mélyen gyökerező hitrendszerére épülő államot hozzon létre. A földrajzban ezt úgy nevezzük, hogy

nemzeti ikonográfia (Gottmann, J. 1951).

Ha létezik valami rossz dolog, akkor annak a gyökerét kell eltávolítani, vagyis miért nem lehetett volna a problémamegoldást az Iszlám Állam kiiktatásával kezdeni ahelyett, hogy azon vitakoznánk itt Európában, mit is kezdjenek a migráló tömeggel? (2. ábra). Az Egyesült Államok nagy emberáldozatot követelő háborút kezdett Irakban és Afganisztánban, ebből következően egyedül Amerika biztosan nem keveredik újabb háborúba, hiszen nem őket sújtja a tömeg, továbbá már nem szeretnének újabb katonai áldozatokat bejelenteni a családoknak. Európa – Anglia kivételével – nem háborúzott az utóbbi években, azonban ők sem akarnak háborúba keveredni, főképp az emberáldozatok, valamint az országaikban élő iszlám hívő népesség miatt.

A „gyáva nyúl” stratégia

Az előállt szituáció nagyban hasonlít egy, a játékelméletből ismert szimmetrikus dilemmához, a gyáva nyúl stratégiához. A történet alapötletét *James Dean Ok nélkül lázadó* (*Rebel Without A Cause – a filmet Magyarországon Haragban a világgal címmel játszották – a szerk.*) c. kultuszfilmje adja, a játék elnevezése pedig B. Russelltől származik. Két fiú versenyez egymással: lopott autókkal száguldanak egy szakadék felé, egy keskeny úton. Aki először fékez vagy eltér a menetiránytól, az a „gyáva nyúl”. A játék nyertese az, aki nem rántja el a kormányt (Malik 2006).

Ha megvizsgáljuk alaposan e matematikai tételt és a való életet, rájöhethetünk arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Európa a (D, C) taktikát követi az Iszlám Állam ellen. Mivel a szimmetrikus dilemmákat két szempont alapján csoportosítjuk, akkor a „gyáva nyúl” stratégiát a Neumann János által megálmódott és matematikailag kifejezett *maximin kritériumok* közé soroljuk. E szempontokra az a jellemző, hogy a játékosokra olyan nyomás nehezedik (USA, Európa), amely a legóvatosabb, maximin stratégiájuk által eredményezett, *természetes kimenetel* elérésére ösztönzi őket, amely a biztosan megszerezhető kifizetést garantálja. Eszerint, ha a szituáció nyomán mégis veszteségeket kell elszenvedniük, akkor ennek minimalizálása a céljuk. A természetes kimeneteltől való eltéréssel az egyéni cselekvések motívumai tárnak fel, amelyek segítségével megérthetjük a játszmában szereplők stratégiaválasztásának motívációit: esetünkben a szövetséges hatalmak embervesztése a döntő.

A döntési-cselekvési attitűdök pedig pszichológiai szempontok szerint tipizálhatók. A veszteségek minimalizálása természetes kö-

rülmények között a (C, C), ha viszont valamelyik fél eltér ettől, akkor a dilemma feloldódik, és az attitűdök archetípusa szerint kizsákmányoló archetípus alakul ki. Amennyiben a gyáva nyúl játékban az egyik játékos eltér, a másik viszont nem, akkor az eltérő fél önmagát jutalmazza, a másikat viszont bünteti. Ismét a kooperatív stratégiáról a dezertőre váltva, (1, 1) > (2, -1) kifizetést kapjuk. A kizsákmányoló tehát versengő magatartást folytat. A híradásokban hallottak szerint tehát esetünkben az Iszlám Állam volt az, amely eltért a békés magatartásról, és hosszú távon a másik felet (USA, Európa) bünteti.

„A felvett kesztyű” stratégia

Az előző fejezetben csak az USA és az EU helyzetét vizsgáltam meg, de észrevehetjük, hogy az ISIS preferenciája eltérő, vagyis egy aszimmetrikus játékelméleti dilemma áll elő.

A kialakult helyzetre a legjobban a „felvett kesztyű dilemma” illik. Ez a helyzet egy játékos számára (A) – esetünkben az Iszlám Állam – fogolydilemma, a másik számára (B) – az Amerikai Egyesült Államok és az EU – gyáva nyúl játék. A dilemma elnevezés abból a tényből származik, hogy az A szemszögéből a rivális fenyegetése – a cikkünk esetében az Amerikai Egyesült Államok és az EU –, hogy dezertálni fog (fegyveres konfliktust alakít ki az Iszlám Állam területén) csak blöff, így A nyugodtan elfogadhatja a kihívást, vagyis „felveszi a kesztyűt”.

Ugyanakkor az A játékosnak (ISIS) óvatosságnak kell lennie, mert a konfliktus magában rejti azt a veszélyt, hogy A azt hiszi, felvett kesztyű szituációban vannak B-vel (USA és EU), azonban B véletlenül bekövetkező kölcsönös dezertálással a helyzetet fogolydilemmává teheti.

A játék tiszta egyensúlya DC (az ISIS cselekedetei felett hazájában a nyugati hatalmak szemet hunynak), azonban ha B (USA és az Európai Unió) kellemetlenkedni akar, és dezertál, akkor a gyenge DD (fegyveres konfliktus a Közel-Keleten, a nyugati hatalmak hazájában pedig megszaporodnak a terrorcselekmények) eredmény alakul ki, amely B számára kedvezőtlenebb – gondoljunk csak a nyugati hatalmak országában bevezetett terrorriadóra. Ezért A, vagyis az ISIS nyugodtan játszhatja D – hazájában a tisztogató – stratégiát, mivel ellenfele végül is a gyáva nyúl játékban kooperálni fog vele.

E dilemmára a legismertebb példa a Bibliában szerepel, azon belül is a Királyok első könyve harmadik részében. A történet szerint bölcs Salamon királynak egyszer a következő helyzetben kellett döntenie: két nő is azt állította, hogy egy gyermeknek ő az édesanyja.

Nyilván az egyik az igazi anya (B játékos), a másik a csaló (A játékos). Salamon megparancsolta, hogy hozzá a kardját, s közölte, hogy igazságosan elosztják a gyermeket: kardjával kettévágja. Az egyik nő erre azonnal kijelentette, hogy nem ő a gyermek anyja. A király ezután neki ítélte a gyereket. A salamoni döntés valójában azon alapul, hogy Salamon király felvett kesztyű játékba kényszerítette a két asszonyt, hogy ezzel kiszűrje a csaló személyét, akinek a helyzet fogolydilemma: akár dezertálni is kész, hogy igazát bizonyítsa, még ha ez a gyermek életébe is kerülhet („Se enyim, se tiéd ne legyen; vágjátok ketté!”). Az igazi anya ebben a helyzetben kooperálni fog, hogy gyermeke életét megmentse (Malik Z., 2006). A játéknak az a sajátos logikája, hogy a fogolydilemmát játszó félnek nagyobb az esélye kivárni, amíg partnere nem bírja tovább a kölcsönös versengéssel (a D stratégia megjátszása) járó fenyegetést. A fogolydilemmát játszóknak (ISIS) nagyobb esélye van a kitarásra, mert számára nem DD a legrosszabb kimenetel, hanem a kapituláció (CD), míg partnere, aki a szituációt gyáva nyúl játékként értelmezi, el szeretné kerülni az összecsapást (DD), mint a legrosszabbat, ezért valamikor feladja a fenyegetőzést.

E helyzet kísértetiesen hasonlít a Közel-Keleten kialakult helyzetre. A fogolydilemmát játszó ISIS blöffnek veszi a nyugati hatalmak fenyegetőzését. Ha esetleg mégis fegyveres konfliktus alakulna ki, számára nem az a legnagyobb veszteség, hanem a kapituláció számítana vereségnek, hiszen akkor általuk irányított ország nélkül maradnak. Az Amerikai Egyesült Államok és európai szövetségesei mindenképpen el akarják kerülni a fegyveres harcot, az előző részben megjelölt indokok miatt (USA és EU gyáva nyúl dilemmája), ezért inkább csak szóban fenyegetőzik.

Az ISIS és a keresztény hit világ

Az elmúlt időszakban különösen nagy port kavará, tragikus események voltak a párizsi terrortámadások 2015. november 13-án este terrortámadás-sorozatot követtek el előre megtervezett akció keretében Párizs különböző pontjain géppisztollyal felfegyverkezett terroristák, akik ártatlanokra lövöldöztek, és forgalmas helyeken több robbantást hajtottak végre. A támadások során legkevesebb 153 ember halt meg. A tragikus események mélyen beleivódtak Franciaország és a többi európai állam lakói emlékeibe. A támadást az Iszlám Állam vállalta magára, okait pedig mindenki ismeri. Azt azonban, hogy miért éppen péntek 13-án hajtották végre az akciót, nem igazán tudják, sőt véleményem szerint senki sem gondolt rá.

Péntek 13. A *triskeidekafóbia* kiirthatatlan része a nyugati kultúrának. Babonák köthetők

hozzá, hogy szerencsétlenséget okoz. Némelek szerint az „utolsó vacsora” résztvevőinek számával van összefüggésben. A 13-át tovább súlyosbítja, ha a hónap tizenharmadik napja péntekre esik, vagyis *paraszkaredekatria* esete áll fenn (Barrow 2015). A péntektől való félelemnek is vallási gyökerei vannak; a hagyomány szerint Éva édenkerti bűnbeesése, Salamon templomának elpusztítása és Krisztus halála egyaránt pénteken történt. Láthatjuk, hogy a péntekhez és a 13-hoz fűzött tragédiák mind a keresztény egyházi hagyományhoz köthetők. Eszerint nem volt véletlen a véres párizsi terrorcselekmény időpontja, hiszen a 13-as szám az „utolsó vacsora” létszámát mutatja, míg a péntek Krisztus halálát jelöli, vagyis a terrorcselekmények nem zárulhatnak le Párizsban; nagy valószínűséggel sokkal hevesebben fognak folytatódni a következő napokban, hónapokban, esetleg években.

Persze lehetséges, hogy tévedek e jóslásommal, azonban ne felejtjük el, hogy az Iszlám Állam olyan radikális terrorszervezet, amely az iszlám vallás szunnita irányzatát képviseli, amely a dzsihádot másképpen értelmezi, mint a békésebb térést szorgalmazó síiták. Ezért megérzésem szerint a terrorcselekmények valamiféle kapcsolatban lehetnek a keresztények által emlegetett napokkal is.

Összefoglalás

Az „arab tavaszt” követően a dzsihádisták személyében a centrifugális erő meghaladta a centripetális erőt, így instabilitás alakult ki az államban. Összességében megállapítható, hogy a nyugati szövetséges hatalmak, valamint az ISIS a játékelméletről jól ismert gyáva nyúl és a felvett kesztyű stratégiáját folytatják. E szerint az Iszlám Állam eltért a békés magatartástól, azonban a nyugati

szövetségesek a nagy szavak ellenére nem vetnek be szárazföldi egységeket.

A felvett kesztyű stratégiában kiemelt szerepet játszik a Közel-Kelet instabil politikai háttere, ugyanis amíg a szövetségesek nem segítenek be keleten a rend fenntartásában, addig nagyon gyenge lábakon áll a stabilitás, így az ISIS játszhatja könyörtelen játékát Szíriában és Irakban, és zavartalanul vonja be akár a szövetségesek hazájában élő másod-, ill. harmadik generációs arab ifjakat is. Az ISIS terroristái erőszakos cselekedeteket hajtanak végre a nyugati, békés civil lakosság ellen, különösen a keresztény intézmények ellen, ill. keresztény eseményekhez köthető időpontokban. Ilyen esemény volt a Párizsban végrehajtott 2015. november 13-a pénteki véres esemény is.

A tanulmány mondandója szerint a migrációs hullám mindaddig folytatódik, amíg rend nem alakul ki a Közel-Keleten. És akárhogyan is vizsgáljuk, ebben kulcsszerepet kellene játszaniuk a nyugati szövetséges hatalmaknak. ■

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2018. évre is előfizethető. **Érdeklődni az alábbi telefonszámon lehet: 79/322-600**

A Bajai Honpolgár példányonkénti ára: **330 Ft.**

Előfizetési díjaink a következők.

Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft

Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft

Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Táblázatok

	C	D
C	1, 1 (PO)	-1, 2(PO)
D	2, -1(PO)	-2, -2(PI)

1. táblázat

	C	D
C	1, 1	-2, 2
D	2, -1	-1, -2

2. táblázat

Őszől Bajai Honpolgár-estek!

M. J.

■ Kedves Olvasóink! Lapunk folyamatos megújulását ígértük az elmúlt időszakban, és ennek eddig is jól látható jeleit nyújtottuk: külső megjelenésünk frissült, elkészült facebook-felületünk, majd honlapunk is, amely igyekszik naprakészen tájékoztatni az újsággal kapcsolatos eseményekről. A megújulás ezen a téren is folytatódik, de újabb meglepetésekre is számíthatnak.

Kuratóriumunknak és szerkesztőségünknek is feltett és sokat hangoztatott szándéka, hogy a *Bajai Honpolgár* ne „csak” egy folyóirat legyen, hanem olyan fogalom is, amely a maga lehetőségeivel hozzájárul városunk és környékünk kultúrájának fejlesztéséhez, egyúttal arra törekszik, hogy az általa szervezett vagy támogatott rendezvények valódi minőséget jelentsenek. Ezen szándék jegyében fogtunk hozzá az ősszel induló *Bajai Honpolgár-estek* néven futó előadás-sorozat szervezéséhez, amelyeknek az *Ady Endre Városi Könyvtár* ad otthont. Az előadás-sorozat első évadja 2018 szeptemberében indul, és a következő év májusáig tart. Ha a rendezvénysorozat olvasóink és a város érdeklődő közönsége körében sikeresnek bizonyul, akkor a következő időszakra folytatást is ígérhetünk.

Az első évad tervezett előadásainak listáját keretes írásunkban olvashatják. Olyan előadókat kértünk fel, akik szakterületük élvonalába tartoznak, gyakorlott fellépők (többségükben egyetemi oktatók, illetve tudományos kutatóintézetek munkatársai), és igyekeztünk olyan témákat keresni, amelyek még nem számítanak lerágott csontnak, hanem sokak érdeklődésére számot tarthatnak. Néhány téma ma igazán a középpontban áll, és ezáltal valóban olyanok beszélnek róluk, akik ezek kutatásával hosszú ideje foglalkoznak. Az épp aktuális előadások pontos időpontját igyekszünk nyomtatott lapszámainkban közléteni; honlapunkon (www.bajaihonpolgar.hu), facebook-oldalunkon pedig minden fontos információ időben elérhető lesz.

Természetesen mindezek a programok nem jöhettek volna létre a *Bajai Honpolgár Alapítvány* kezdeményezése és a támogatók (köztük városunk önkormányzata), szponzorok anyagi segítségével nélkül. Bízunk abban, hogy sikerül emlékeztetünk rendezvényeket tartanunk, és másokat is meggyőzve arról, hogy a *Bajai Honpolgár* támogatásával jó helyre teszi a pénzt, illetve veti latba befolyását.

Kedves Olvasóink! Kérjük, tiszteljék meg ezen rendezvényeinket is; ha tetszetek, vigyék el jó hírünket a városba, ajánlják

barátaiknak, ismerőseiknek is! A jövőbeni előadásokhoz pedig várjuk az Önök javaslatait mind az előadók, mind a tematika tekintetében. Azt nem ígérhetjük, hogy

minden kívánságot teljesíteni tudunk, de igyekszünk nyitni a különböző érdeklődési területek felé. Várjuk Önöket a Honpolgár-esteken! ■

HONPOLGÁR-estek

A Bajai Honpolgár-estek tervezett előadásai 2018/ 2019.

1. **Dr. Tamás Ágnes – Dr. Hermann Róbert – Dr. Takács Róbert – Dr. Vörös Boldizsár:** A magyar politikai karikatúra története
Időpont: **2018. szeptember 26.**
2. **Dr. Szabados György:** A magyar őstörténet néhány vitás kérdése
Tervezett időpont: **2018. október vége-november eleje**
3. **Dr. Krámlí Mihály:** Az osztrák-magyar haditengerészet az első világháborúban – az ottrantói ütközet
Tervezett időpont: **2018. december eleje**
4. **Dr. Németh Miklós:** Trianon hatása a magyar nyelvre
Tervezett időpont: **2019. február**
5. **Dr. Pelyach István:** A betyárvilág Magyarországon.
Tervezett időpont: **2019. március**
6. **Dr. Zentai Mária:** „...két szép madár nyaka”
Hunyadi László útja a drámától az operáig: az adaptáció és az értelmezés kérdései
Tervezett időpont: **2019. április**
7. **Dr. Csorba László:** Kossuth Lajos amerikai útja.
Tervezett időpont: **2019. május**

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC, Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC, Eötvös utca 1.

CBA Delta Market,

Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt, Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár,

Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt Piacsarnok

A jó magyar húsleves

Szünder Dezső

■ Eltelt a *Kockás abrosz* első fél éve, és e lap hasábjain történő első számypróbálgatásaim egyikében egy másik nemzeti ünnep, március 15. kapcsán osztottam meg a kedves Olvasókkal a házi kenyér készítésének legfontosabb lépéseit. Bizom benne, hogy ha nem is betűről betűre követve a leírást, de sokaknak jelentettek inspirációt az akkor leírtak.

A két hónapos nyári szünetünk alatt itt a Honpolgárnál az járt a fejemben, hogy vajon mi is legyen a következő dolog, amellyel foglalkozni tudok. Nem volt még receptsorozat a lap hasábjain, nem is tudom, hogy lesz/ legyen-e, de talán annyi mindenképpen belefér, hogy nemzeti ünnepeink idején mindig valami igazán hazaival foglalkozzunk. Ezen gondolatok mentén jutottam el az e havi írás témájához. Ha kis országunk nem is egyedülálló ebben, de kevés azon országoknak a száma, ahol rendszeresen fogyasztanak levest, vagy naponta készítenek ilyet. Ennek ellenére ott, ahol így van, mindegyik országnak van egy jellegzetes, „ikonikus” levese, amelynek, ha kiejtjük a nevét, tudjuk, hol járunk.

Magyarországon szerencsére a levesnek mint első fogásnak az esetleges előétel után mindig is megvolt a helye, szerepe. Ilyenkor nyáron nagyon divatosak a *gyümölcslevesek*, a mai elvárásoknak megfelelően már nem cukorral, hanem legfeljebb édesítőszerrel, de mindenképpen tiszta, gyümölcsös hangszíval. Szerencsére egyre kevesebb helyen botlok bele tömény, bolti, egészségtelen tubusos tejszínhabbal díszített(?) , ízesített (?) gyümölcslevesekbe. Talán még üdítőként hathatnak a melegben nagyon hamar elkészíthető, ízletes *zöldséglevesek* is. Ilyenkor már mindenhol kaphatók a friss répák, fehérpápák, zellerek, karalábék, használjuk őket bátran, hiszen nagyon egészségesek!

A fajsúlyosabb, nehezebb, laktatóbb levesek már a késő őszi időszakok és a tél ételei,

sokuk önálló fogásként is megállja a helyét, olykor egy kis kenyérral kiegészítve. Ilyen a *gulyáslevesek* többsége, legyen az babbal, krumplicsal készülő, hússal dúsított, laktató fogás. Itt Baján nem mehetek el szó nélkül a téma említésekor egy levesként fogyasztott nem levesről, aminek a neve sem leves, hanem lé... Igen, ez a *halászlé*, melyet sok bajai háztartásban egész évben, sokszor hetente több alkalommal bográcsban készítenek.

Azt hiszem, azzal sokan egyetértenek, hogy ha levesről beszélünk, akkor mindenkinek elsők között jut eszébe a *húsleves*. Talán nincs is olyan, aki ne szeretné, ne enné szívesen. Nagymamáink régen a csirkéből, de még inkább tyúkból készült aranyló csodának gyógyító hatást is tulajdonítottak. Hogy ez mennyire van így, nem tudom, de hogy jól elkészítve mennyei étel, az biztos.

Ami engem illet, húslevest leggyakrabban sertés- és marhahúsból szoktam készíteni. Ez ízlés kérdése, hozzám ez áll a legközelebb, és nincsenek köbe vésett szabályaim sem, ami a kétfajta hús arányát illeti.

Hozzávalók kb. 10 adaghoz:

3-4 óra szabadidő, 60-70 dkg sertés húsos csont, 50 dkg levesnek való marhahús csont nélkül, 3-4 db nagyobb sárgarépa, 2-3 db fehérrépa, 1 db nagyobb paradicsom, 1 db nagyobb fej vörshagyma, 4-5 gerezd fokhagyma, 1 db nagyobb tv-paprika, 1 db kis zeller, 0,5 db karalábé, 0,5 db kis fej kelkáposzta vagy 6-8 db kelbimbó, 1 db nagyobb főzni való krumpli, kb. 3 teáskanál só, 20-25 szem egész feketebors, 2 db babérlevél, 0,5-0,5 csokor zellerlevél és petrezselyemzöld

A húsokat egy nagy lábosba tesszük, 2-3 liter vizet öntünk rá, és elkezdjük felforralni. Mielőtt forna, lejjebb vesszük a hőfokot, és egy merőkanállal, evőkanállal elkezdjük a víz felszínére feljött habot leszedni a levünkről. Ez a kocsonyához hasonlóan azért fontos, hogy minél alaposabban megtörténjen, mert így lesz szép tiszta levesünk. Ez a folyamat a főzés intenzitásától és alaposágunktól függően kb. 10-15 percet vesz igénybe.

Amíg a levesünk felforr, elkezdhetjük a zöldségek előkészítését. A répákat, a fokhagymát, a krumplit, a zellert, a karalábét meghámozzuk, a paradicsomot megmossuk, a

vörshagymának a két oldalát levágjuk, és csak annyi héjat távolítunk el róla, amennyi kézzel könnyedén lejön. A paprika felesleges szár részét levágjuk, hosszanti irányban 2-3 bevágást ejtünk rajta egy éles késsel.

A répákat csak annyira vágjuk össze, hogy majd kényelmesen elférjenek az edényben, a paradicsomot, zellert, karalábét, fokhagymákat, krumplit egészben tesszük a levesbe. A kelkáposztát elfelezzük, a zöldeket és a babérlevelet spárgával jó szorosan összekötjük.

Miután a habozással végeztünk, hozzáadjuk a zöldségeket a levesünkhöz, majd sózzuk, és a szemes borsot is beletesszük. Ha kelkáposzta helyett kelbimbó van csak otthon, akkor azt a főzési idő vége előtt fél órával egészben tesszük csak bele. A levesünket felforraljuk, majd annyira állítjuk takaréklángra, hogy éppen csak gyöngyözve forrjon. Így forraljuk 3-4 órán keresztül, közben az elpárolgott vizet folyamatosan pótoljuk. Néhány alkalommal kóstoljuk meg; ha szükséges, ízlés szerint tegyünk még bele sót. A főzési idő végén zárjuk el a tűzhelyet, öntsünk annyi hideg vizet az edénybe, hogy a levesünk még éppen ne forrjon, és hagyjuk magára 15 percre. Ez után egy csipesszel óvatosan szedjük ki egy tálra a zöldségeket és a húsokat. A levest szűrjük le minél apróbb lyukméretű szitán.

Tálaljuk a levest mélytányérokban a zöldségekkel, hússal együtt. Tálalás előtt a levesbe igény szerint apró tészta is főzhető. Ne feledkezzünk meg a pikáns ízeket itt is kedvelő emberekről sem, sokan tesznek gyömbért, csípős paprikát a húslevesükbe. A megmaradt húsleves 1-2 napig még biztonságosan fogyasztható hűtőszekrényben tárolva. Ha ennyi idő alatt nem fogy el, fagyasszuk le későbbi felhasználásra. Ha nem szeretnénk levesként fogyasztani, akkor alapléként is jó hasznát vesszük, de rizottó készítéséhez is bátran használhatjuk. A maradék zöldséget apró kockákra vágva, sózva, borsozva, kevés vajjal összerázza ízletes vacsorát kapunk. A maradék húshoz pedig készíthetünk kaporvagy fokhagymamártást.

Jó étvágyat kívánok! ■

